

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО
ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВУ СФЕРУ ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0122-з
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньої програми «Дошкільна освіта»
Д. В. Івченко

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. пед. н., доцент _____ О. О. Самсонова

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. пед. н., доцент _____ Г. З. Скірко

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Івченко Дар'ї Володимирівні

- 1. Тема роботи:** «Казкотерапія як засіб психолого-педагогічного впливу на емоційно-вольову сферу дошкільників»
керівник роботи Самсонова Олена Олександрівна, к. пед. н, доцент
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 р. № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 23 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** висвітлено теоретичні засади казкотерапії як засобу психолого-педагогічного впливу на емоційно-вольову сферу дошкільників; продемонструвати наукову дискусію щодо сутності ключових понять дослідження; визначено теоретичні підходи до вивчення феномена страху та проаналізовано особливості прояву страхів у дошкільному віці; теоретично досліджено особливості застосування казкотерапії у роботі психолога; емпірично визначено основні види та особливості прояву страхів у дошкільному віці; розроблено та обґрунтовано програму казкотерапії як методу психокорекції страхів.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 1 таблиця з результатами дослідження, 1 рисунок, 4 додатки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Самсонова О. О.	03.02.23 р.	03.02.23 р.
Розділ 1	Самсонова О. О.	15.04.23 р.	15.04.23 р.
Розділ 2	Самсонова О. О.	14.09.23 р.	14.09.23 р.
Висновки	Самсонова О. О.	18.11.23 р.	18.11.23 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.23 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ Івченко Д. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Самсонова О. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Турбар Т. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 55 с., 1 таблиця, 1 рисунок, 50 джерел, 4 додатки.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності казкотерапії як методу психокорекції страхів у дошкільному віці.

Об'єкт дослідження – казкотерапія як метод психокорекції.

Предмет дослідження – особливості казкотерапії як методу психокорекції страхів у дошкільному віці.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження, психодіагностичні методи та методи математичної статистики обробки даних. До психодіагностичного комплексу увійшли наступні методи: методика «Страхи в будиночках» (М. Панфілової) та методика «Діагностика рівня шкільної тривожності (Філіпса). З метою визначення значущих розбіжностей (до та після проведення психокорекційної роботи) застосовано F – критерій Фішера.

Теоретичне значення: підведення дітей до усвідомлення відчуття гармонії з собою і світом. У процесі казкотерапії діти навчаються сприймати себе такими, якими вони є, усвідомлювати себе й інших дітей. У кожній дитині існує потреба у самовираженні. Якраз реалізацією цієї потреби і займається казкотерапія.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів закладів дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади освіти.

КАЗКОТЕРАПІЯ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ, ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА, ДОШКІЛЬНИКИ, ДИТЯЧІ СТРАХИ, ЗАКЛАДИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

SUMMARY

Ivchenko D. V. Fairytale therapy as a means of psychological and pedagogical influence on the emotional and volitional sphere of older preschoolers.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (50 items), and 4 addenda on 4 pages.

The research reveals is devoted to the problem of determining the story therapy as a means of psychological and pedagogical influence on the emotional and volitional sphere of preschoolers.

The purpose of the study is to determine the effectiveness of fairy-tale therapy as a method of psychocorrection of fears in preschool age.

The research tasks:

- 1) based on the analysis of modern literary sources, determine theoretical approaches to the study of the phenomenon of fear and analyze the features of the manifestation of fears at a younger age;
- 2) to theoretically investigate the peculiarities of the use of fairy-tale therapy in the work of a psychologist;
- 3) empirically determine the main types and features of the manifestation of fears at a younger age;
- 4) to develop and substantiate the program of fairy-tale therapy as a method of psychocorrection of fears. To confirm the effectiveness of fairy-tale therapy as a method of psychocorrection of fear in younger people. The object of research is fairy-tale therapy as a method of psychocorrection.

The subject of the study is the peculiarities of fairy-tale therapy as a method of psychocorrection of fears in preschool age.

In part 1 “Fairytale therapy as a socio-pedagogical technology” highlights the theoretical foundations of fairy-tale therapy as a means of psychological-pedagogical influence on the emotional and volitional sphere of preschoolers; demonstrate a

scientific discussion about the essence of the key concepts of the study; theoretical approaches to the study of the phenomenon of fear are defined and the peculiarities of the manifestation of fears in preschool age are analyzed.

In Part 2 “Fears in children and their psychocorrection by means of fairy-tale therapy” defines theoretical approaches to the study of the phenomenon of fear and analyzes the peculiarities of the manifestation of fears in preschool age; theoretically investigated the peculiarities of the use of fairy-tale therapy in the work of a psychologist; empirically determined the main types and features of the manifestation of fears in preschool age; developed and substantiated the program of fairy-tale therapy as a method of psychocorrection of fears.

Keywords: story therapy, psychological and pedagogical influence, emotional and vocational sphere, preschoolers, children's fears, preschool education institutions.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Казкотерапія як соціально-педагогічна технологія	11
1.1. Розділ казкотерапії та його основні характеристики.....	11
1.2. Основні види казок, їх структура та тематика. Психологічний аналіз казок	28
1.3. Шляхи та методи подолання дитячих страхів.....	41
Розділ 2. Страху у дітей та їх психокорекції засобами казкотерапії.....	43
2.1. Казкотерапія як метод подолання дитячих страхів.....	43
2.2. Музична казка в сучасній педагогічній практиці.....	46
2.3 Збагачення емоційної сфери дошкільників.....	52
2.4. Особливості використання казкотерапії в роботі з дошкільниками....	56
Висновки.....	62
Список використаних джерел.....	63
Додатки.....	68

ВСТУП

У сучасному світі кожна дитина піддається впливу безлічі несприятливих чинників, які можуть призвести до затримки розвитку потенційних можливостей особистості. Багато вчених відзначають, що підвищується зростання числа дітей з різноманітними страхами, які ведуть до підвищеної збудливості і тривожності. При переході з дитячого садка в загальноосвітню школу дитина потрапляє в своєрідні екстремальні умови, які можуть призвести до дитячої тривоги і страху. У цей період важливо допомогти дитині вирішити та подолати ці труднощі. Тому найбільш актуальною для практичної психології є завдання пошуку найбільш ефективних шляхів виявлення та подолання страхів у дитячому віці. Вікові особливості дитячих страхів і, зокрема дитячих страхів дітей молодшого віку присвячена значна кількість сучасних психологічних досліджень (Л. Акопян, І. Бабарикіна, О. Богучарова, О. Захаров, Н. Карпенко, С. Крюкова, Т. Липська, С. Мамонтов, Н. Мирошніченко, М. Мовчан, В. Назаревич, З. Некрасова, Р. Овчарова, О. Склярєнко та інші).

Таким чином, проблема дитячих страхів становить значний інтерес для психологічної науки, особливо в емпіричному плані, оскільки її розробка є досить актуальною та важливою для вирішення цілої низки питань освітньої практики, зокрема, пов'язаною з успішною адаптацією дитини до школи та попередженням виникнення в неї невротичних проявів. Останнім часом термін «казкотерапія» звучить частіше і частіше. Все рідше вживання даного поняття викликає здивовані погляди, усмішки, скептичне ставлення. З упевненістю можна сказати, що все більша кількість практичних психологів використовують казкотерапію як один із методів у своїй діяльності.

Особливо ефективною казкотерапія є в роботі з дітьми дошкільного та молодшого віку. Це пояснюється декількома причинами: з однієї сторони, у дітей сильно розвинений механізм ідентифікації, що є незамінним прийомом розвитку гнучкості поведінки, здатності поглянути на проблему по-іншому. Казка є одним

з доступних шляхів перенесення своїх власних переживань на іншого і, навпаки, усвідомлення своїх власних почуттів через оточуючих. Тому прослуховуючи казку, діти, по-перше, порівнюють себе з казковим героєм, і це дозволяє відчувати і зрозуміти, що не в них самих є проблеми і переживання. Крім того, за допомогою ненав'язливих казкових образів дітям пропонуються виходи з різних складних ситуацій, шляхи вирішення виниклих конфліктів, позитивна підтримка їх можливостей і віри в себе. З іншого боку, казка володіє неймовірно привабливою силою і дозволяє вільно мріяти і фантазувати. Вивченням особливостей застосування методу.

Основними завданнями законодавства України про дошкільну освіту є: забезпечення права дитини, у тому числі дитини з особливими освітніми потребами, на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти; визначення змісту дошкільної освіти; визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень; визначення прав та обов'язків учасників освітнього процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про дошкільну освіту; створення умов для благодійної діяльності у сфері дошкільної освіти [37, 38, 39].

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності казкотерапії як методу психокорекції страхів у дітей дошкільного віку.

Для досягнення мети дослідження поставлено виконання наступних завдань:

1. На основі аналізу сучасних літературних джерел визначити теоретичні підходи до вивчення феномена страху та проаналізувати особливості прояву страхів у молодшому віці.

2. Теоретично дослідити особливості застосування казкотерапії у роботі психолога.

3. Емпірично визначити основні види та особливості прояву страхів у молодшому віці.

4. Розробити та обґрунтувати програму казкотерапії як методу

психокорекції страхів. Підтвердити ефективність казкотерапії як методу психокорекції страху в молодших.

Об'єкт дослідження – казкотерапія як метод психокорекції.

Предмет дослідження – особливості казкотерапії як методу психокорекції страхів у дошкільному віці.

З метою вирішення поставлених дослідницьких задач, у роботі була використана низка методів, а саме: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження, психодіагностичні методи та методи математичної статистики обробки даних. До психодіагностичного комплексу увійшли наступні методи: методика «Страхи в будиночках» (М. Панфілової) та методика «Діагностика рівня шкільної тривожності (Філіпса). З метою визначення значущих розбіжностей (до та після проведення психокорекційної роботи) застосовано ϕ – критерій Фішера.

Теоретичне значення полягає у підведенні дітей до усвідомлення відчуття гармонії з собою і світом. У процесі казкотерапії діти навчаються сприймати себе такими, якими вони є, усвідомлювати себе й інших дітей. У кожній дитині існує потреба у самовираженні. Якраз реалізацією цієї потреби і займається казкотерапія.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів закладів дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 1

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

1.1. Розділ казкотерапії та його основні характеристики

Унікальним способом розв'язання особистісних проблем є метод казкотерапії, використання якого дає змогу безпосередньо впливати на емоційно-почуттєву сферу особистості, змінювати моделі поведінки, актуалізувати приховані ресурсні можливості у складних життєвих ситуаціях [1].

У різні часи казка була об'єктом дослідження вчених-лінгвістів, фольклористів, народознавців, філологів, психологів і педагогів. У педагогічній науці та практиці останнім часом спостерігається посилення інтересу до теоретичного дослідження та практичного застосування казок. Визначення сутності та специфіки використання казкотерапії потребує обґрунтування її використання як педагогічної технології. Це, у свою чергу, вимагає детального та послідовного розгляду дефінітивного ряду понять «казка», «терапія», «казкотерапія» й аналіз характеристик цього феномену в педагогічному контексті [12].

У сучасній українській мові поняття «казка» визначається як «розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил». Вчені-фольклористи, етнографи та літературознавці присвятили вивченню казки чимало досліджень, однак на сьогодні поки що не існує єдиного визначення цього поняття [25].

Одним із більш точних, на наш погляд, є визначення В. Анікіна: «Казки – це колективно створенні, колективно збережені народом усні художні епічні оповідання в прозі з таким морально-етичним, соціально-побутовим змістом, який за своєю суттю потребує повного або часткового використання засобів неправди подібного зображення дійсності і тому вдається до фантастичної вигадки, різні і традиційні форми якої, не повторюючись більш ні в якому

іншому жанрі фольклору, склалися протягом віків у тісному зв'язку з усім укладом народного життя, мали первісний зв'язок із міфологією» [16].

Інтерес науковців до дослідження казки виник у XVIII ст. З цього часу активізується не лише процес збирання та записування фольклорних казок, а й здійснюється спроби інтерпретації змісту. На етапі збирання та дослідження казок здійснювалися численні спроби розробити певну схему, узагальнену структуру казки. Одному з перших це вдалося зробити українській лінгвістці К. Городенська, вихідним положенням стало те, що казка зберегла сліди форм соціального життя і є яскравим прикладом первісного мислення. Казка може надати для дослідників особистості унікальний матеріал про закономірності історичного розвитку мислення дитини, що дозволяє з певною мірою достовірності пояснити причини поведінки тієї чи іншої дитини чи навіть спрогнозувати її дії [25].

Виховання та розвиток дитини за всіх часів і в будь – якій країні мали важливе значення. Виходячи із власного світосприймання кожен народ протягом століть формував свою, властиву лише йому систему виховання, критеріями ефективності якої виступають загальна культура, освіченість, духовність нації. В основу української системи виховання покладено давно педагогічну традицію нашого народу, у якій казка споконвіків була основним інструментом формування світоглядних уявлень дитини.

Досвід народної педагогіки з використанням казки у вихованні дитини був застосований такими видатними педагогами, як К. Ушинський, А. Макаренко, наголошуючи на особливій цінності саме народних казок. Найкращим інструментом для раннього виховання особистості дитини називав казку А. Макаренко. Видатний педагог особистості принципу використання казок: так, для малюків корисними будуть казки про тварин, доросліші діти із задоволенням слухатимуть казки про людські відносини та чарівні казки. При виборі казки, за словами Макаренка, слід керувалися як бажанням дитини, так і її актуальними потребами [34].

Одним із перших хто віродив професійний інтерес вихователів до казки,

став В. Сухомлинський. Педагог приділяв значну увагу використанню казки при роботі з дітьми. Особливістю застосування казки у виховній системі видатного педагога є її гармонійне та природне використання у процесі щоденного навчання та виховання дітей [32].

Слід зазначити, що використання казкотерапії в соціально-педагогічній практиці може викликати досить логічне запитання щодо цього поняття – «терапія».

На можливість використання поняття – «терапія» позамедичним текстом вказують ряд дослідників: Б. Карвасарський, Л. Лебедєва, І. Вачков та ін. Розглядаючи поняття терапії має природу і застосовується тоді, коли «на перший план виходять завдання розвитку, виховання, соціалізації», а пріоритетним стає піклування про особистість. Таким чином, казкотерапія може використовуватися і використовується у різних сферах допомоги особистості [9].

При своїй зовнішній нескладності термін «казкотерапія» – доволі містке поняття. Т. Зінкевич визначає його через такі характеристики, як: «відкриття тих знань, які живуть у душі і є на даний момент психотерапевтичними», «процес пошуку сенсу, розшифрування знань про світ та систему взаємостосунків у ньому», «процес утворення зв'язку між казковими подіями та поведінкою в реальному житті», «процес об'єктивізації проблемних ситуації та активізації ресурсів, потенціалу особистості», «процес екологічної освіти та виховання дитини», «терапія середовищем, особливою казковою обстановкою, в якій можуть проявлятися потенційні частини особистої казки». Усі ці аспекти відображають функціональне навантаження казкотерапії, однак не даючи чіткого уявлення щодо її сутності [6].

Складність у визначенні поняття «казкотерапія» полягає також у необхідності розрізнити використання казки у психолого-педагогічній і соціально-педагогічній роботі та власне казкотерапію. Адже в сучасних дослідженнях ця різниця є досить нечітко. На нашу думку, відмінність між цим двома явищами лежить у площині тих цілей і завдань, які ставляться перед фахівцями. Використання казки у роботі з дітьми покликане виконувати

завдання виховання, навчання та розвитку особистості бере свої витoki із народної педагогіки, у якій різними фольклорним жанрам, і казці зокрема, відводилася важлива роль у становленні особистості, її естетичному, патріотичному вихованні. Щодо казкотерапії, то її основним завданням є, на нашу думку, допомога особистості, тобто використання казкотерапії передбачає цілеспрямований вплив на особистість (дитини чи дорослого) з метою певних особистістю важливих змін. Звісно, що у процесі використання казкотерапії також можуть вирішуватися завдання виховання, навчання та розвитку особистості, однак вони не є першочерговими [30].

Узагальнюючи визначене, ми визначаємо, казкотерапія – це технологія практичної реалізації соціально-педагогічної профілактики і допомоги особистості, через мобілізацію її ресурсного потенціалу з використанням метафоричної форми казки. Схематичною казкотерапію як педагогічну технологію зображено на рис. 1.1.

Рисунок 1.1. Модель казкотерапії як педагогічної технології

Слід зазначити, що дослідження останніх років мають переважно

прикладний характер, відповідаючи на актуальні запити спеціалістів, які працюють у галузі психології та педагогіки. Що ж до застосування казкотерапії в професійній діяльності соціального педагога, то дослідження з цього приводу лише починають з'являтися на сторінках наукових видань. Зокрема, на можливість і доцільність її застосування в соціально-педагогічній літературі – О. Деркач, О. Іванівська, А. Капська, С. Савченко, Н. Шкаріна та ін., які розглядають казку як соціально-педагогічний засіб соціалізації, розвитку та виховання особистості.

Об'єктом діяльності вихователя є конкретна особливість (чи група осіб), яка з тої чи іншої причини може мати особистісні чи соціальні проблеми і потребує кваліфікованої допомоги у їх попередженні, вирішенні та профілактиці виникнення.

Найбільш широко типологія соціального педагога представлена авторами навчального посібника «Соціальна робота в Україні», де, зокрема, наводяться приклади соціального педагога за особливостями емоційного реагування («агресори», «ввічливість», «німі»), а також за «універсальними» та «специфічними» ознаками. (стать, вік, соціальний статус, певні проблеми тощо.) [25].

Можливість використання казкотерапії у професійній діяльності вихователя зумовлена близьким функціонально-змістовим наповненням цих видів діяльності. Казкотерапія з успіхом використовується для вирішення найрізноманітніших проблем. З точки зору засновників казкотерапії вона має чотири найважливіших спрямування і може бути використана для: діагностики, розвитку, колекційного та терапевтичного впливу на особистість. Однак, на нашу думку, застосування казкотерапії в педагогічній практиці має більш широкий діапазон і сприяє реалізації тих функцій, якій виконує педагог у своїй сфері.

Що стосується функціонального потенціалу казкотерапії, то більшість дослідників (І. Вачков, Т. Зінкевич, Д. Соколов, О. Тихонова та ін.) виділяють такі її функції в роботі з дітьми: діагностична, терапевтична, виховна,

посередницька, експресивна, розвивальна, функція збереження та передачі і досвіду тощо [2].

Зміст діагностичної функції педагога зумовлений специфікою його практичної діяльності і включає в себе дослідження, аналіз й оцінювання (груп) та особливостей їх взаємодії із соціальним середовищем. Повноцінне виконання педагогом діагностичної функції дає змогу на різних рівнях (особистісному, родинному, суспільному) забезпечити профілактику моральних, фізичних, психічних, соціальних відхилень, виявляючи проблему на початковому етапі її розвитку. Це є особливо актуальним, оскільки дає можливість зосередити увагу спеціаліста на боротьбі з наслідками, а не усунені причини проблеми. Сучасний вихователь у сфері діагностики є міждисциплінарним спеціалістом і послуговується методом педагогічного дослідження особистості. Для ефективної діагностики за допомогою методу казкотерапії педагог має володіти спеціальними знаннями з особливостей проведення такої діагностики та аналізу її результатів [1].

Інформація, отримана у процесі казкотерапевтичної діагностики, дає спеціалісту змогу побачити не лише конфліктні аспекти, а й демонструє ресурсний потенціал дитини, необхідний для вирішення проблемної ситуації. Також у процесі проєктивної діагностики за допомогою казкотерапії, створюється сприятлива атмосфера для вивільнення та розвитку творчих здібностей особистості, продукт, отриманий у процесі проєктивної казкотерапевтичної діагностики, не лише дає спеціалісту необхідну інформацію, а й одночасно є прекрасним розвивальним засобом для дитини [4].

До того ж інтерпретація одержаного в процесі діагностики продукту відбувається безоцінною спільно з дитиною. Основна увага у процесі діагностичної роботи звертається на почуття дитини та спеціаліста.

Слід зазначити, що діагностика у практичній діяльності педагога пов'язана із прогнозуванням та профілактикою виникнення певних подій, процесів, вчинків і станів дитини. Використання методу казкотерапії в цьому контексті дасть змогу побачити можливість виникнення проблемної ситуації у дитини чи

групи і вчасно запобігти їй виникненню шляхом створення оптимальних умов для саморозвитку, самореалізації та активізації ресурсного потенціалу особистості. У разі, якщо проблема чи конфлікт все ж таки виникли, метод казкотерапії може бути використаний педагогом з колекційною метою. Казкотерапію також можна застосувати з метою профілактики професійного вигорання самого спеціаліста шляхом вчасної діагностики та корекції.

Корекційно-розвивальна функція в діяльності педагога передбачає роботу як безпосередньо із дитиною педагога, так і з його соціальним оточенням з метою внести «конструктивні зміни в соціум і систему життєзабезпечення дитини». Використання казкотерапії з метою колекційного впливу на особистість передбачає створення чи застосування психокорекційних казок для здійснення м'якого впливу на поведінку особистості. Під корекцією спеціалісти з казкотерапії мають на увазі роботу з поведінковими особливостями, а саме: «заміщення» неефективного стилю поведінки на більш продуктивний та пояснення сенсу того, що відбувається. Результатом реалізації корекційно-розвивальної функції в педагогічній практиці з використанням методу казкотерапії повинна стати конструктивна самореалізація особистості в соціумі, яка можлива за умови створення сприятливого терапевтичного середовища для актуалізації творчого потенціалу та чіткого прагнення до протистояння несприятливим впливам. Особистістю терапевтичного середовища є те, що воно впливає не лише на особистість, а й на самого спеціаліста [5].

Створення того середовища пов'язане із реалізацією соціально-терапевтичної функції педагога, яка визначається як «комплексний вербальний та невербальний вплив дитини з метою допомогти їй змінити ставлення до наявних проблем і оточуючого соціального становища». В контексті казкотерапевтичної роботи вплив педагога на дитину здійснюється в основному за допомогою психотерапевтичних казок, до яких належить авторські казки (Д. Соколова тощо), біблейські та суфіксальні притчі, а також казки, створені дітьми у процесі педагогічної групової чи індивідуальної роботи. Ці казки найчастіше використовуються з такими цілями: передача дитини в ненав'язливій

формі важливих знань про оточуючий світ та актуалізація творчого, ресурсного потенціалу дитини; підтримка дитини у життєвій ситуації. При використанні психотерапевтичних казок педагогом є дотримання трьох основних принципів: доцільність, щирість і дозованість [10].

Важливою функціональною складовою практичної діяльності педагога є його комунікація з дитиною, при якій казка може виступати своєрідним посередником при налагодженні первинного контакту або при виникненні певних труднощів у професійному спілкуванні спеціаліста з дошкільником. Відповідно до цього ми виділили комунікативно-посередницьку функцію педагога в контексті використання ним методу казкотерапії. Вона полягає у налагодженні, продовженні і припиненні професійних контактів, створенні атмосфери позитивної взаємодії учасників комунікації. Метод казкотерапії відіграє досить важливу роль у реалізації педагогом комунікативної функції. Казка надає неперевершену спільну мову для спілкування дорослого з дитиною. Крім цього, простір казки є безпечними для метафоричного вираження дитини тих внутрішніх почуттів та переживань, які є важкими для безпосереднього свідомого обговорення. І нарешті, використання форми казки дає можливість обійти захисні механізми психіки дошкільника у вигляді супротиву і створити доброзичливу атмосферу спілкування «однією мовою» [3].

Організаторська функція в контексті використання педагогом методу казкотерапії передбачає роботу фахівця щодо здійснення впливу на зміст дозвілля (різноманітні казкотерапевтичні методики й техніки в реалізації цієї функції педагога можуть використовуватися як своєрідне обрамлення в дозвіллевій діяльності з дітьми).

Реалізація педагогом освітньо-виховної функції в контексті використання методу казкотерапії відбувається насамперед у роботі з дітьми різного віку. Практичного значення набуло використання казкотерапії в контексті парадигми особистісно орієнтованого навчання та виховання, яке в умовах сучасного дитячого садка покликане забезпечити всебічний розвиток дитини. Концепція казкотерапії, спрямована на передачу цінного життєвого досвіду, виявлення та

розвиток потенційних можливостей дитини, цілком відповідає критеріям особистісно орієнтованого навчання та виховання [39].

Ми розглянули найбільш суттєві характеристики функціонального наповнення практичної діяльності соціального педагога із використанням методу казкотерапії. Зокрема, найбільш ефективним є застосування цього методу в педагогічній практиці з метою діагностики, прогнозування та профілактики, корекції та розвитку, терапії, комунікації, організації, освіти та виховання.

Слід також зазначити, що унікальність методу казкотерапії в педагогічній роботі полягає в її багато варіативному функціонально-змістовому потенціалі, відсутності протипоказань у роботі з різними категоріями дитини (за віком, станом здоров'я, соціальним статусом тощо), етнічній близькості та природовідповідності українському менталітету. Переваги використання методу казкотерапії для вирішення кола актуальних педагогічних проблем є безпосередній вплив на емоційно-почуттєву сферу особистості, здатність змінювати моделі поведінки, актуалізувати приховані ресурсні можливості у складних життєвих ситуаціях.

На сучасному розвитку методу казкотерапії склалося чимало форм і видів роботи з казками. Зокрема М. Кисельова виділяє такі форми казкотерапії:

- за кількістю дитячі (групова та індивідуальна);
- за рівнем активності дошкільника (активна, змішана, пасивна);
- за тривалістю (короткочасна, довготривала) [35].

Щодо видів казкотерапевтичної роботи, то найширша їх класифікація наведена в дослідженнях Т. Зінкевич в контексті концепції комплексної казкотерапії. Дослідниця виділяє види казкотерапевтичної роботи, об'єднавши їх у цілісний комплекс, до якого увійшли:

1. Розповідання казок (групове та індивідуальне);
2. Створення казок (інтерпретація, переписування, театралізовані ігри, терапевтичні лялькові спектаклі);
3. Аналіз казок (терапевтичний аналіз – бібліотерапія та вирішення « відкритих» казкових завдань, дослідження архетипів та образів);

4. Малювання казок (психодіагностичне, спонтанне);
5. Медитації на казку (статичні, психо діагностичні) [46].

Лялькова казкотерапія (пальчикові ляльки, тіньові ляльки, маріонетки). Усі перелічені види казкотерапевтичної роботи функціонують у взаємопов'язаному комплексі і можуть використовуватися фахівцем як окремо, так і в поєднанні один з одним. Класифікацію видів та форм казкотерапії наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація видів і форм казкотерапії

Види казкотерапії	Форми казкотерапевтичної роботи	
	Групова	Індивідуальна
Аналіз казки	<ul style="list-style-type: none"> - вирішення казкових завдань; - бібліотерапія ; - аналіз групової казки створеної дітьми; - аналіз казки одного з дітей; - аналіз народної чи літературознавчої казки. 	<ul style="list-style-type: none"> - вирішення казкових завдань; - бібліотерапія; - аналіз народної чи літературознавчої казки; - аналіз казки написаної дитиною.
Створення казки	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальне створення казки у групі - групове створення казки по колу із записуванням (автор О. А. Береусенко – Кузнецова) - групове створення казки без записування. 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальне створення казки - спільне (зі спеціалістом) створення казки. - індивідуальне приготування казки - приготування фрагменту казки - дописування та переписування казки
Пригадування казки	<ul style="list-style-type: none"> - групове пригадування відомої всій групі казки із записуванням - групове пригадування казки без записування. 	<ul style="list-style-type: none"> - групове пригадування відомої всій групі казки із записуванням - групове пригадування казки без записування.
Розповідання казки	<ul style="list-style-type: none"> - розповідання по колу відомої всій групі - розповідь казки по ролям - розповідь казки групі від першої чи третьої особи - казкові медитації. 	<ul style="list-style-type: none"> - розповідь казки спеціалістом від 3- х осіб - розповідання дитиною улюбленої казки від першої (від імені реальних героїв казки) чи третьої особи - казкові медитації.

Продовження таблиці 1.1

<p>Малювання казки</p>	<ul style="list-style-type: none"> - груповий малюнок казки (народної, літературної чи одного з членів групи) - груповий малюнок фрагменту казки (народної, літературної чи одного з членів групи) - мотивами казки (народної, літературної чи одного з членів групи) - груповий малюнок чи колаж «Картографування світу фентазі» (автор О. Бреусенко – Кузнєцов) - груповий малюнок чи колаж «Карти казкової країни» (автор Т. Зінкевич-Євстигнєєва). 	<ul style="list-style-type: none"> - малюнок за мотивами казки (народної, власної, літературознавчої) - індивідуальне «картографування світу фентазі» (автор О. Бреусенко-Кузнєцов) - «Карта казкової країни» (автор Т. Зінкевич – Євстигнєєва) - Малюнок «Доц у казковій країні» - Малюнок «Моя родина в образах казкових героїв».
<p>Інсценування (постановка)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - постановка казки народної, літературної чи клієнтської з попередньою підготовкою (або її фрагменту) - спонтанна постановка казки (або її фрагменту) народної, літературної чи одного з членів групи - групове виготовлення ляльок казкових героїв (пальчикові, тіньові, маріонетки) і подальша робота з ними - «Казкові фігурки» (авторська техніка). - групова імідж-терапія (автор А.В.Гнезділов) 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальна чи парна (разом зі спеціалістом) постановка народної, літературної чи клієнтської казки. - індивідуальне виготовлення ляльок (пальчикові, тіньові, маріонетки) та подальша робота з ними - «Казкові фігурки» (авторська техніка).

В контексті методу казкотерапії передбачає: вирішення казкових завдань; бібліотерапію; власне аналіз казки (дитячої чи народної, групової чи індивідуальної). Техніка вирішення казкових завдань використовується головним чином з метою діагностики, а також сприяє розвитку творчого мислення, формує здатність до встановлення причинно – наслідкових зв'язків.

Бібліотерапія (терапевтична та корекційна робота з книгою) це –

казкотерапевтична техніка, спрямована на формування цілісної структури особистості, більш глибоке розуміння ситуацій та аналітично-системних здібностей і полягає у слуханні або самостійному читанні художніх та спеціально створених терапевтичних казок та подальшому їх обговоренні [33].

Власне аналіз казки в контексті методу казкотерапії використовується в основному з діагностичною, терапевтичною та колекційною цілями. Особливістю такого аналізу є те, що його варто проводити з дитиною, уникаючи при цьому прямих інтерпретацій. Існує декілька підходів до аналізу казок які успішно застосовується практикуючим психологом, педагогом, казкотерапевтами. Підхід до аналізу тієї чи іншої казки значною мірою залежить від мети, яку ставить перед собою дослідник, чи від того підходу, в рамках якого він працює. Основними підходами до аналізу казок є: лінгвістичний (В. Пропп), психотерапевтичний (М.- Л. фон Франц, Д. Соколов), казкотерапевтичний (Т. Зінкевич, О. Тихонова). У педагогічній роботі з дитиною фахівець може послуговуватися різними підходами до аналізу залежно від конкретної мети професійної діяльності [37].

Казки, які дитина створює самостійно, є особливо важливими, оскільки вони не лише в метафоричній формі відображають внутрішню реальність людини, а й активізують невідомі процеси, які сприяють особистісному розвитку й вирішенню життєвих труднощів.

Існує чимало форм цього виду казкотерапії: написання казки за певний час не відриваючи пучки від паперу, створення власної казки, за вигаданим прізвиськом, створення казки від імені певного предмета, який знаходиться у кімнаті, послідовне створення казки всією групою по колу із записуванням чи без нього, спільне (зі спеціалістом) створення казки тощо. Цей вид казкотерапії може бути корисним для діагностичної, корекційної та розвивальної роботи з дитиною [45].

Пригадування казки у групі та індивідуального має такі форми: групове та індивідуальне пригадування відомої всій групі казки по колу із записуванням; групове пригадування відомої всій групі казки по колу без записування;

пригадування фрагменту казки; дописування казки; переписування казки. Цей вид казкотерапії найчастіше використовується з діагностичною метою. Викривлення тексту казки, яка пригадується, може свідчити про актуальні проблеми особистості. Переписування чи дописування казки, за словами Т. Зінкевич, має сенс тоді, коли дитині чимось дуже не подобається сюжет, ситуація, кінцівка, конкретний перебіг подій у казці. Це явище вже саме по собі діагностичне, оскільки те, що дитині не подобається, те, що вона заперечує, дуже часто вказує на актуальну невирішену проблему (або на прояв основних життєвих принципів) [32].

Розповідання є найпоширенішою практикою використання казок у житті людини: батьки, вихователі, педагоги читають або розповідають казку дитині з різною метою: заспокоїти, навести приклад прояву певних якостей, пояснити причини та наслідки поведінки та дії, навчити тощо. Однак у контексті методу казкотерапії розповідання казок характеризується певними особливостями і має такі форми: груповій роботі – розповідання казки у груп по колу; розповідання казки у групі по ролях; розповідання казки у групі по колу; розповідання казки у групі по ролях; розповідання казки групі від першої або третьої особи, розповідання дитиною улюбленої казки від першої (від імені героїв казки) чи третьої особи, казкової медитації. Групове розповідання казки використовується найчастіше з метою діагностики, корекції та розвитку міжособистісних стосунків у групі, для дослідження та корегування рольових стереотипів поведінки особистості, а також дасть змогу створити сприятливу атмосферу для міжособистісного креативного спілкування та може сприяти груповій згуртованості [19].

Метою індивідуального розповідання казки є налагодження спілкування з дитиною (особливо з дитиною); розвиток особистості дитини (емоційної сфери, пізнавальних психічних процесів тощо); діагностика та корекція поведінкових моделей дітей різного віку (розповідання або написання улюбленої казки); заспокоєння, нормалізація емоційного стану дитини, розвитку впевненості у власних силах та здібностях, набуття позитивного образного досвіду шляхом

занурення його в чарівний ресурсний світ казки (казкові медитації) [17]. .

Малювання казки. Цей вид казкотерапії включає такі форми: груповий чи індивідуальний малюнок казки, її фрагменту чи за її мотивами (народної, літературної або одного з членів групи); груповий чи індивідуальний малюнок або колаж «Карти казкової країни», «Моя родина в образах казкових героїв», малюнок казкових героїв та ін. Особливістю індивідуального та групового малювання в контексті методу казкотерапії є те, що, як правило, цей процес дає змогу виявити та розвинути ресурсний потенціал особистості саме завдяки казковій тематиці, яка в більшості дітей викликає позитивні емоції. У випадку індивідуальної форми у власний світ, тоді як групове малювання може дати важливу інформацію про розподіл ролей у групі та групову згуртованість [13].

Лялькова казкотерапія та інсценування (постановка) казок. Використання цих видів казкотерапії передбачає таку роботу: спонтанна чи з попередньою підготовкою постановка казки (народної, літературної чи казки один одного з членів групи); індивідуальна чи спільна зі спеціалістом постановка народної, літературної чи дитячої казки; індивідуальне чи групове виготовлення ляльок казкових героїв (пальчикові, тіньові, маріонетки) і подальша робота з ними; групова постановка казки чи фрагменту казки (народної, літературної чи одного з членів групи із використанням ляльок, «Казкові фігурки» [16].

Особливістю казкотерапевтичних постановок є те, що вони не передбачають заучування ролей та тривалих репетицій. Головною є ідея експромту. При інсценуванні казки яскраво простежується ставлення людини до себе, до інших дітей та оточуючого світу. Так само, як і попередні види роботи, інсценування казки вивільнення творчий потенціал особистості, робить її більш упевненою та щасливою [15].

У казковому образі дитина може компенсувати те, чого їй не вистачає у житті». Використання цього виду казкотерапії дає дитині змогу перевтілитися в певний казковий образ і поводитись відповідно до цього образу. Як правило, корекційний і терапевтичний ефекти досягаються тоді, коли дитина обирає неприяманий, але бажаний для себе образ [14].

Хочу ще раз наголосити на тому, що вищезазначені види казкотерапії – це лише частина методу, який постійно розвивається. Основний, на нашу думку, принцип казкотерапії – це цілісний, духовний розвиток людини (дитини), це можливість створення сприятливого ґрунту для становлення цілісної, творчої особистості.

Відповідно до цього, на наш погляд, вихователь у своїй професійній діяльності може користуватися всіма переліченими видами казкотерапії в індивідуальній та груповій роботі з різними категоріями дітей. При цьому фахівець має просто застосовувати відомі казкотерапевтичні методики та техніки, а творчо підходити до їх використання, орієнтуючись на запит дитини і враховуючи її індивідуальні особливості.

Використання казкотерапії передбачає роботу спеціаліста з різними видами казок. В основі всіх цих видів лежить поняття метафори, яке має суттєве значення для розуміння впливу казкових творів на особистість. У метафорі «певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ і предметів через інші за схожістю чи контрастністю». Отже, метафора являє собою певне зашифроване повідомлення, яке дає змогу непрямо, у формі іносказання донести необхідну інформацію.

Розглянемо докладніше класифікацію казок, які можуть використовуватися у контексті методу казкотерапії. Ця класифікація є досить умовною, оскільки метод казкотерапії надає широкі можливості для творчості дитини. Розроблена нами класифікація включає чотири групи творів: три групи казок, які використовуються спеціалістами в контексті методу казкотерапії, четверту групу становлять твори інших не казкових літературних жанрів.

Поділ казок на народні та літературні є усталеними у фольклористиці: класифікацією казок займалися зокрема В. Анікін, В. Пропп, Ю. Юдін та ін..

Народні казки створювалися і створюються впродовж століть і не мають конкретних авторів. Вони поділяються на кумулятивні казки, казки про тварин, соціально-побутові (новелістичні) та чарівні казки.

Основною прикметою кумулятивних казок («Колобок», «Рукавичка»,

«Ріпка», Курочка Ряба» тощо) є своєрідне повторення певної дії, її накопичення і перетворення на щось нове. Часті повтори в цих казках роблять їх неперевершеним [26, 27, 29].

Інструментом у вихованні й розвитку найменших дітей, оскільки дають можливість краще запам'ятовувати і відтворювати текст. Крім того вони містять «зашифровані» метафоричні посилання, які можуть бути використані для того, щоб у ненав'язливій формі продемонструвати дітям переваги дружби, слухняності, поваги до старших, цінування того, що маєш, тощо.

Соціально-побутові, або новелістичні казки. У них побутове життя персонажів, на тлі якого викривляється та висміюється зло та даються моральні оцінки тим чи іншим вчинкам. Чарівні найбільш часто використовується у казкотерапевтичній роботі, оскільки описують у метафоричній формі процес ставлення дитини, пошук власного «Я». Вони є найчисленнішими серед усіх різновидів казок. Описані види народних казок, поряд із використанням їх як творів читання, знайшли своє застосування в казко терапевтичній роботі з дітьми [26, 27, 29].

Літературні казки більш образні, емоційніші, ніж народні. Вони несуть відображення авторського бачення світу. Ми поділили літературні казки на дві групи: оригінальні та ті, які були створені на основі народних казок. До першої групи входять три, породжені індивідуальною фантазією автора: казки Г. Андерсена, В. Гуфа, П. Єршова, К. Коллоді, С. Лагерлеф, А. Ліндгрена, В. Одоєвського, Ю. Олеси, Ш. Перо, Дж. Родарі та ін.

Літературні казки, написані на основі сюжетів народних казок, представлені творами В. Сухомлинський, О. Олесь та ін. З точки зору казкотерапії літературні казки більше підходять для тих випадків, коли клієнту необхідно зрозуміти, працювати внутрішні переживання. Адже герої літературних казок наділені авторським світобаченням, вони відчувають і переживають, чим значно відрізняються від типізованих героїв казок народних [3].

Наступна група казок, названа нами авторськими, представлена, у свою

чергу, казками, створеними спеціалістами (психологами, педагогами, вихователями), та клієнтськими казками. Казки створені спеціалістами, добре описані Т. Зінкевич. Це дитячі, психокорекційні, психотерапевтичні та медитивні казки. Розглянемо їх докладніше. Дидактичні казки найчастіше створюються педагогами для своєрідного навчального матеріалу та створення позитивної мотивації до процесу навчання. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, арифметичні задачі) одухотворяються, створюється казковий образ світу, в якому вони живуть. Дидактичні казки також можуть розкрити сенс і важливість знань [33].

Психокорекційні казки створюються для м'якого впливу на поведінку дитини, демонстрації йому в метафоричній формі шляхи вирішення певної проблеми чи ускладнення через показ схожого за віком та характером персонажа, який успішно долає подібну ситуацію.

Слід зазначити, що ці казки, представлені у книгах Д. Бретт, Д. Мілс, та Р. Кроулі, О. Прудіс, Д. Соколова, І. Стішенок та ін., спеціалісти часто називають також психотерапевтичними історіями чи метафорами, але Т. Зінкевич включає їх саме до психокорекційних казок з огляду на те, що вони «гаркаються саме поведінкою аспекту особистості, нав'язливо приносять моделі успішної поведінки та реагування, змінюють ставлення до ситуації з «неадекватного» на «більш адекватне». Щодо психотерапевтичних казок, то під ними Т. Зінкевич має на увазі казки, що розкривають сенс подій, які відбуваються, казки, звернені безпосередньо до душі дитини. Психотерапевтичні казки часто залишають людину із питаннями, що у свою чергу, стимулює процес особистісного зростання.

Більшість психотерапевтичних казок присвячені проблемам життя, ставленню до надбань та втрат, коханню, любові, власному шляхові. До психотерапевтичних зараховують притчі, історії Старого Звіту, деякі казки Г. Х. Андерсена, а також казок відносимо до окремої групи. Яскравим прикладом психотерапевтичних казок слугують казки А. Гнезділова [35].

1.2 Основні види казок, їх структура та тематика. Психологічний аналіз казок

У процесі казкотерапії використовують різні жанри та види казок. Серед жанрів можна визначити: притчі, байки, легенди, міфи, билини, казки, анекдоти та інші.

Казки залежно від своєї мети можуть бути діагностичними, коригувальними і психотерапевтичними.

Діагностичні казки застосовуються на початковому етапі казкотерапії, оскільки дозволяють діагностувати, виявити певні властивості особистості, проблеми, рівень розвитку необхідних знань про навколишню діяльність, життєві цінності тощо.

Після проведення діагностики використовуються казки, основною метою яких є корекція, тобто зміна, розвиток необхідних навичок, умінь, набуття, знань, що можуть допомогти дитині надалі. За допомогою коригувальної дії виявляється вплив на поведінку дитини, формується позитивний стиль поведінки.

Наприклад, якщо проводиться сесія казкотерапії із замкнутою, невпевненою в собі дитиною, що причиною такої поведінки є не просто певні риси темпераменту, а дитячі страхи, то психолог, проводячи корекцію, використовує в своїй роботі такі казки, що допомогли б позбавити дитину них.

Після декількох сеансів казкотерапії дитина набуває упевненості в собі, їй легше впоратися зі своїми труднощами, спілкуватися з оточуючими [46].

Психотерапевтичні казки можуть застосовуватися як на завершальному етапі казкотерапії, так і на будь-якому іншому. Тобто вони можуть бути використані замість коригувальних або замість діагностичних. Основними завданням психотерапевтичних казок є дія не безпосередньо на образ мислення людини або її поведінку, а не сферу її несвідомого, тобто її духовну складову. Вони не дають конкретних готових відповідей на запитання, що хвилюють дитину, а дозволяють їй самій знайти їх [48, с. 9].

Особливістю цього виду казок є те, що вони здебільшого використовуються в роботі з дорослими, оскільки у дитини ще бракує знань, щоб самій знайти вихід із ситуації, що складається, вона потребує допомоги і підтримки з боку дорослих.

Казки можуть класифікуватися залежно від того, ким вони написані. Існують авторські та народні казки.

Авторські казки складають казкотерапевти, батьки або вихователі залежно від того. У чому необхідно допомогти дитині, які проблеми необхідно розв'язати, яких навичок набути

Народні казки – це казки різних народів світу, відомі всі з дитинства. Вони дуже важливі для дітей. Необхідно читати українські народні казки і казки інших народів, оскільки діти засвоюють із них не тільки моральні цінності, у них формується дружнє ставлення до інших народів, національностей. Ці самі казки дозволяють дитині дізнатися особливості побуту і культури інших народів.

Важливим критерієм для класифікації казок є вибір об'єктів або аудиторії, для якої вони призначені та групові, спрямовані на дитячу аудиторію.

Групова казкотерапія застосовується здебільшого в дитячих садках і школах із дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку. Група дітей повинна містити від 3 до 10 осіб. Чим більше дітей у групі тим важче відстежити проблеми кожної дитини і подолати складнощі в інтерпретації казок. Діти цього віку орієнтуються на думку однолітків і схильні до впливу більшості [48].

Отже, доцільніше проводити казкотерапію індивідуально або в невеликих групах. Казки, призначені для дитячої аудиторії, підлітків і дорослих, різняться своїми метою і проблемами, що порушуються в них. Так, наприклад, казки, що використовуються в роботі з підлітками, спрямовані на подолання комплексу неповноцінності, поліпшення взаємин з однолітками і батьками.

Казкотерапія для роботи з дітьми спрямована на подолання дитячих страхів, підвищення самооцінки, розвиток творчих здібностей, соціальної компетентності, моральних якостей тощо.

Казки необхідно добрати залежно від мети, яку ставлять психолог, педагог

і батьки; від ситуації, що склалася в житті дитини, її проблем, від бажаного результату процесу казко терапії [6].

Структура казок. Кожна «чарівна» казка неоднорідна і складається з декількох взаємопов'язаних частин.

Перша частина, початок казки, знайомить читачів із сюжетом, основною темою, готує до подальших подій. Це – вступна теоретична частина.

Її завдання – розкриття головної проблеми, висвітленої в казці; підготовка читача до відповіді про те, що читач може дізнатися з цієї казки і чого вона може навчити.

Основна частина – розвиток сюжету – відіграє практичну роль. Вона відображає позицію головного героя. У ній до кінця розкривається:

1. Проблеми, які доводиться розв'язувати героєві.
2. Засіб (здебільшого – це казковий помічник), який допомагає героєві казки упоратися з труднощами, і досягти поставленої перед ним мети.
3. Ставлення головного героя до себе, його самооцінка; ставлення до навколишнього світу і тих казкових героїв, які його оточують.

З цієї частини казок дуже важливо зробити висновок, зрозуміти й усвідомити основні проблеми і труднощі героя, допущені ним помилки, щоб, маючи справу з подібними ситуаціями в реальному житті, по можливості, не припускатися таких помилок самому. У дітей, які тільки – но починають вивчати життя, розуміння цих проблем відбувається більше на підсвідомому рівні, у дорослих же усвідомлене, хоча компонент несвідомого, поза сумнівом, присутній.

Завершальною складовою кожної казки є розв'язання проблеми, конфлікту, що виник у другій частині. У ній герой долає всі труднощі, нагороджується долею за створене ним добро, а зло, що неодмінно присутнє в кожній казці, виявляється переможеним і покараним.

Кінець казки є найважливішим для дитини, оскільки саме наприкінці казки висловлюється її мораль і робляться необхідні висновки, що необхідно було довести до дитини зі всієї казки.

Таким чином, кожна казка є сукупністю структурних елементів, що допомагають здійснити основні функції казок і досягти поставленої мети. Поступово, проходячи з головним героєм усі етапи, дитина засвоює необхідні життєві цінності, учиться долати труднощі та розв'язувати проблеми.

Теми, що порушуються в казках.

Казок з різною тематикою обираються залежно від мети казкотерапії, від віку, індивідуальних особливостей дитини та конкретної ситуації.

Основною темою дитячих казок є боротьба добра зі злом. Такі казки образно розкривають перед дитиною головну проблему протиборства доброго і злого начал, присутніх у кожному із нас. Вони вчать дітей доброти, чуйності, співчуття. З них дитина дізнається, що, здійснюючи хороші вчинки, роблячи добро не тільки близьким людям, але і навіть зовсім незнайомим, отримуєш винагородження, а, коли заподіюєш біль і зло, обов'язково будеш за це покараний, хай не людьми але долею, яка незалежно від людини та її бажання розпорядитися по – своєму.

Також казки можуть бути спрямовані на боротьбу зі страхами. Ці казки застосовуються для роботи як з дітьми, так і з дорослими. Страх – це фізіологічна реакція організму на навколишню діяльність, він за своєю природою властивий кожному незалежно від його статі, віку, матеріального положення тощо.

Не можна однозначно сказати, що страх – негативне явище. Страх може, навіть, приносити користь людині, стимулюючи її життєві сили для боротьби з різними труднощами в житті.

Якщо страх є безпідставним, починає спричиняти незручності, стає всеосяжним, тоді людина неодмінно потребує допомоги. Її можна надати, використовуючи казки.

Казки, спрямовані на позбавлення від страхів, за допомогою яскравих образів і сюжетів ненав'язливо пояснюють, що не слід боятися невідомого і незрозумілого, необхідно всього лиш придивитися до дійсності – і все стане не таким уже і страшним.

Наступною темою казок є позбавлення дитини від негативних особливостей, які їй заважають, наприклад агресії.

Не варто забувати, що агресія є в кожній людині, але якщо вона виявлятиметься в міру і тільки з потреби – це норма, якщо ж вона заважає повноцінному спілкуванню з оточуючими, адаптації до змінних умов, то необхідно працювати над собою, намагаючись поводитись інакше.

У кожній казці обов'язково присутній негативний герой, який проявляє свою агресію стосовно інших героїв. Саме на прикладі таких негативних героїв дитина розуміє, що своєю агресією можна зашкодити не тільки іншим людям (казковим героям), але, в першу чергу, собі. Тобто агресія має властивість бумеранга – повертатися в початкове положення, в цьому випадку – до агресивної людини. Коли ж людина творить добро, вона викликає у інших людей тепле і позитивне ставлення. Не дарма всі казки завершуються перемогою добра над злом.

Не менш важливими є казки, спрямовані на підвищення самооцінки дитини, що розвивають у неї впевненість у собі. Самооцінка і віра в себе безпосередньо залежить від образу мислення людини, від її уявлення про щастя і від бажання його досягти. На прикладі таких казок дитина розуміє, що для того, щоб досягти своєї мети, не обов'язково бути найрозумнішим і найгарнішим, щастя залежить зовсім не від цього, а від віри в себе і зв'язаності в розв'язанні поставлених завдань.

Казки, спрямовані на розвиток у дитини сміливості, рішучості та зв'язаності в досягненні своєї мети, тісно пов'язані з іншими видами казок. Необхідно спочатку розібратися: чому дитина проявляє боязкість і нерішучість у свої поведінці та спілкуванні. Причини може бути багато. Наприклад, це може відбуватися через те, що дитина боїться засудження з боку однолітків. У такій ситуації дітям необхідні казки, у яких вони могли б дізнатися, що їхні слова і вчинки не стануть переметом засудження, а їхні думки є важливими і не мають бути осміяні [16].

Невпевнена поведінка дитини може бути пов'язана зі стресом. Багато хто

помилково вважає, що таке напруження можливе тільки в житті дорослих людей, але насправді це не так. До стресових ситуацій діти теж схильні, просто через свій вік вони ще не можуть пояснити нам, дорослим, у чому полягає їхня причина. Якщо батьки помітили у дитини боязкість і ненависть у поведінці, сором'язливість, яких раніше не помічали, то слід їй більше читати казок змістом, з яких легко розуміти, що життєві труднощі не існують одвічно, усі печалі та тривоги минають, і все завершується добре.

Прихованою темою деяких казок може бути їхня спрямованість на розвиток у дитини фантазії та творчих здібностей, що особливо необхідно в ранньому віці. Прикладом може бути казка про Царівну – Жабу. Головна героїня знаходила вихід зі складних ситуацій, вона не просто виконувала те, про що її просили (наказували), ставиться до цього не ординарно, проявляючи фантазію і творчі здібності [18].

Такі казки вчать дітей не зупинятися перед труднощами, проявляти кмітливість і фантазію для розв'язання проблем. Чим більше дитина слухатиме і читатиме казок, тим природнішим для неї буде творчий підхід до будь – якої справи.

Діти зможуть утілити свої мрії та бажання в життя тільки в тому випадку, якщо батьки і вихователі розвивають у них здібності, що допоможуть їм багато чого досягти.

Звісно, це не всі теми, що можуть порушуватися в казках, вони добираються для кожної людини індивідуально, зважаючи на потреби.

Підбиваючи підсумок, можна зробити висновок про те, що майбутнє наших дітей – цілком у руках дорослих. Тільки завдяки дорослим та їхній активності діти засвоюють необхідні для них знання і набувають основних навичок.

Розвиваючи дітей за допомогою казок, батьки та вихователі допомагають їм краще адаптуватися в навколишньому середовищі, додати труднощі та проблеми, що виникають у житті.

Прийом роботи з казкою.

1. Аналіз казок.

Мета: усвідомлювати; інтерпретувати те, що приховане за кожною казковою ситуацією, за конструкцією сюжетна, за поведінкою героїв. Наприклад, для аналізу обирається відома казка.

Після прослуховування казки дітьми їм ставиться низка запитань:

- Як ви вважаєте, про що (про кого) ця казка?
- Хто з героїв вам найбільше сподобався (не сподобався)?
- Придумайте, що було б, якби головний герой не зробив певного вчинку?
- Як ви вважаєте, якби в казці були тільки хороші герої (або тільки погані), то що це була б за казка?
- Навіщо в казці є погані або хороші герої?

Запропонована форма роботи застосовується для дітей у віці від 5 років. Аналіз казок і казкових ситуацій може бути побудований у формі як індивідуальної роботи, так і групової дискусії, де кожна дитина висловлює свою думку щодо того, що «зашифровано» в тій або іншій казковій ситуації.

2. Розвиток казок.

Мета: розвивати фантазію, уяву, заданість до творчої самореалізації, зв'язне мовлення.

Дитині або групі дітей пропонується розповісти казку від першої або від третьої особи. Можна запропонувати дитині розповісти казку від імені інших дійових осіб, які беруть або не беруть участі в казці. Наприклад, як би казку про Колобка розповіла Лисиця.

3. Переписування казок.

Переписування і дописування авторських та народних казок має сенс тоді, коли дитині чимось не подобається сюжет, розвиток подій, ситуацій, кінцівка казки тощо.

Переписування казок – важливий діагностичний матеріал. Переписуючи казку, дописуючи свій кінець або вставляючи необхідні персонажі, дитина сама обирає найбільш відповідний її внутрішньому стану розвиток подій і знаходить

той варіант розв'язання ситуації, що дозволяє їй позбутися внутрішнього напруження - у цьому полягає психо коригувальний сенс переписування казки.

4. Постановка казок за допомогою ляльок.

Мета: удосконалювати і проявляти через ляльок ті емоції, які зазвичай з якихось причин дитина може собі дозволити проявити.

Працюючи з лялькою, дитина бачить, що кожна її дія негайно відбивається на поведінці ляльки. Це допомагає їй самостійно коригувати свої рухи і робити поведінку ляльки максимально виразно.

5. Складання казок.

Мета: виявити внутрішні конфлікти та ускладнення.

Дитина може складати казку, самостійно обираючи тему або за заданою першою фразою. У першій фразі дорослий може повідомити про головних героїв і місце дії. У власній казці дитина відображає свою проблемну ситуацію і способи її розв'язання [50].

Принципи психологічного аналізу казок. Привабливість казкотерапії для психологів можна пояснити її універсальністю.

1. Казка інформативна. Через аналіз придуманої дитиною казки психолог отримує інформацію про її життя, стан, способи подолання труднощів.

2. Казка екологічна. Як дитина, так і психолог, перебуваючи в незвичайній, драматичній реальності, емоційно захищені. Тому зменшується ризик «вигорання».

3. Казка необмежна. Дитина, змінюючи казку, змінює та збагачує своє життя.

4. Казка феєрична. Звертаючись до казкотерапії, психолог отримує можливість використовувати різноманітні костюми, ляльки, музичні інструменти, чим збагачує демонстративність своєї роботи.

5. Казка емоційна. За допомогою казкотерапевтичних сеансів дитина накопичує позитивний емоційний заряд, зміцнює свій соціальний імунітет.

6. Казка мудра. За допомогою казки психолог дає можливість дітям та дорослим обрати різноманітні способи розв'язання проблемної ситуації.

Ще однією перевагою казки є відсутність вікових обмежень, тому що вона ефективна не тільки з дошкільниками, для яких є «рідною мовою», але і з підлітками «групи ризику» та з дорослими людьми [46].

Вихователі та батьки також із цікавістю беруть участь у заняттях із казкотерапії. Процес самовираження через казку безпосередньо пов'язаний із поліпшенням психічного здоров'я дитини і може розглядатися як значущий психопрофілактичний фактор. Використання казкотерапевтичних технологій дає психологові можливість допомагати дорослим розв'язати свої проблеми, відновити емоційну рівновагу або коригувати поведінку, сприяти інтелектуальному розвитку[50].

Основні принципи, яких психологів слід дотримуватися під час проведення психологічного аналізу казок.

1. Принцип безумовного прийняття внутрішнього світу дитини. Цей принцип дозволяє сприймати світ, що є в казці, цілісно, без оцінки.

2. Принцип об'єктивності. Рекомендується розглянути казку з різних точок зору, досліджувати різні її «шари» і «грані».

3. Принцип результативності. Аналіз авторської казки завжди обумовлений конкретною метою – формуванням перспективних завдань психологічної роботи з дитиною [46].

Схема психологічного аналізу казок

Для того щоб скласти схему психологічного аналізу казки, необхідно визначати ключові характеристики казки.

Ключові характеристики – це якісні показники, за допомогою яких можна описати авторську казку. Ключові характеристики допомагають вихователю виявити точки аналізу казки для розуміння внутрішнього світу дитини та особливостей його взаємин із навколишнім світом.

Ключові характеристики казки:

- енергоінформаційне поле казки;
- основна тема казки;
- сюжет казки;

- лінія головного героя;
- символічне поле;
- енергоінформаційне поле казки.

Це особлива енергія казки, що залишає у слухача певний стан, що виникає після почутої казки і складається з відчуттів, думок і вражень.

Кожна казка володіє частиною енергії свого автора і містить інформацію про його внутрішні процеси.

Таким чином, людина, яка читає або слухає казку має справу з її енергоінформаційним полем.

Це поле може впливати на психоматичний стан дитини, її настрій, розумові процеси.

Слухаючи або читаючи казку, необхідно помічати зміни в своїх відчуттях і враженнях, але не прямувати за нею, а знайти можливість абстрагуватися і «подивитися з боку».

У підготовленого психолога виникає адекватна відповідь на енергетику казки і починає працювати «робочий стан», перша ознака якого – щирий інтерес до казки.

Основна тема – це ідея сюжету казки, що відображає актуальні життєві цінності, зазначає те, що є для дитини найбільш важливим у цей момент, до чого він прагне, над чим він свідомо або несвідомо «працює».

Найпоширеніші теми казок:

- любов;
- дитячо-батьківських взаємин і стосунки сім'ї;
- особисте зростання;
- основні життєві цінності;
- дружба.

Для того щоб визначити основну тему, потрібно поставити собі або авторові запитання: «Про що ця казка? Чого вона вчить?»

Основна тема може бути подана на декількох рівнях:

- ціннісному, що містить загальні життєві цінності виявлені в казці;

- ментальному, що відображає розуміння, ступінь свідомості автором подій, покладених в основу сюжету казки;
- емоційному, що демонструє якість смислового змісту основної казки;
- вітальному, що свідчить про ступінь задоволеності автора у зв'язку з актуалізацією основної теми казки; до цього рівня належать вплив подій, що відбувається в казці, на життєдіяльності героїв [24].

Сюжет казки – Це виклад подій. Працюючи з сюжетом авторської казки, потрібно звернути увагу на:

1. Оригінальність сюжету – це новизна, незвичність сюжету, його несхожість на популярні фабули.

Оригінальні сюжети придумують автором з добре розвиненою уявою, схильні до індивідуалізму, які прагнуть нових відчуттів і переживань. Традиційні сюжети свідчать про взаємодію автора з пластами колективного несвідомого.

2. Жанрові форми казок можуть різнитися, іноді бути абсолютно нестандартними:

- авантюрно-пригодницькі – в основному сюжету покладені відверті авантюри або пригоди;
- містичні – основу сюжету складають містичні події;
- сентиментально-драматичні – в основі сюжету – розповідь про зворушливі взаємини, що мають драматичні наслідки;
- любовно-романтичні – основу сюжету складає історія любові;
- реально-драматичні – в основі сюжету – реальні драматично забарвлені взаємини;
- інтрапсихічні – основу сюжету складають внутрішні переживання автора, передача його процесу рефлексії;
- морально – етичні – в основі сюжету – опис чесноти або вад з неодмінним покаранням останнього;
- філософські – основу сюжету складає драматизація філософської ідеї, життєвого принципу або явища;
- історії життя;

- змішані [22].

Жанри казки свідчать про актуальний для автора характер переживань та його інтереси. Послідовність казкових подій. Працюючи з казкою, важливо проаналізувати послідовність подій у ній.

Лінія головного героя – це ключова характеристика, що відображає актуальне самовідчуття і прагнення автора.

Головний герой – це образ автора, реальний або ідеальний. Важливо прояснити:

1. Відображення себе, ставлення до себе, динаміка змін ставлення до себе. Це виявляється через характер опису головного героя: яким він постає перед читачем – красивим або потворним, успішним або неуспішним; чи змінюється його статус і можливості протягом казки

2. Образ мети, до чого прагне головний герой. Це з'ясовується з фіналу казки, оскільки можливо відповісти на питання: чого хотів герой насправді.

3. Мотиви вчинків головного героя визначаються сюжетом казки.

4. Взаємини з навколишнім світом визнаються вчинками героя і характером впливу на нього інших персонажів. У цьому аспекті також актуальний критерій «руйнівник – творець» [31].

Символічне поле казки. Воно відображає інформацію про внутрішній світ дитини, зашифровану в образах і символах. Працюючи з символічним полем казки, необхідно вписати яскравіші образи і досліджувати їх значення на особистому і глибокому рівнях.

Особисте значення можна визначити, поставивши авторові запитання: «Чим для вас є такий – то образ?».

Глибинне значення виявляється шляхом роздумів і вивчення спеціальної літератури. Після аналізу казки за її ключовими характеристиками складається висновок про конфліктний і зміст казки, визначаються перспективні завдання психологічної роботи з автором.

Конфліктний зміст казки – це сукупність деструктивних елементів, виявлених за кожною ключовою характеристикою. Ресурсний зміст казки – це

сукупність творчих, конструктивних елементів (духовного, ментального, емоційного, поведінкового плану), виявлених за кожною ключовою характеристикою.

Основні етапи психологічного аналізу казок:

1. Визначити енергоінформаційне поле казки. Необхідно прислухатися до власних відчуттів і вражень після прочитання казки: зафіксувати і описати їх.

2. Визначити основну тематику казки. Необхідно поставити собі запитання: про що ця казка, чого вона вчить? Відповідь розглянути з чотирьох рівнів: ціннісного, ментального, емоційного, вітального.

3. Проаналізувати сюжет казки. Необхідно визначити ступінь організаційного сюжету і його жанр, з'ясувати послідовність подій.

4. Проаналізувати лінію головного героя. Лінія головного героя розглядається з чотирьох сторін:

- відображення себе;
- образ мети;
- мотиви вчинків героя;
- взаємними з навколишнім світом.

5. Проаналізувати символічне поле казки. Необхідно визначити найяскравіші образи і визначити їх символічне значення на очевидному та глибокому рівні.

6. Скласти висновок про конфліктний зміст казки. Проаналізувати ключові характеристики з позиції віддзеркалення конфліктного і ресурсного змісту. Зрозуміти співвідношення конфліктного і ресурсного аспектів. Визначити ступінь сформованості «етичного імунітету».

7. Визначити перспективні завдання психологічної роботи з автором, виявити його «основну проблему» і знайти ресурси для роботи з нею. Виявити перспективи та індивідуальні засоби формування «етичного імунітету» [32].

1.3. Шляхи та методи подолання дитячих страхів

Важлива умова психічного здоров'я дитини – гармонійний розвиток її емоційної сфери. Зростаючи, малюк переживає різноманітні емоції, як позитивні, так і негативні. Деякі з них можуть стати руйнівними, зокрема страх. Чого бояться діти? І нарешті, як подолати дитячі страхи? Відповіді на ці запитання, а також поради щодо організації роботи з казкотерапії.

Дитячі страхи непокоять дорослих не менше, ніж самих малят. Дуже часто саме з цією проблемою батьки звертаються до практичного психолога. Звісно, слід працювати окремо з кожним конкретним випадком, однак є певні загальні поради, які будуть корисні всім. Почнемо з того, що страх – це нормально [20].

Страх – це правильна фізіологічна реакція організму на реальну чи уявну загрозу, зумовлена інстинктом самозбереження.

Немовля починає плакати, коли мама зникає з поля зору. Чому? Тому що йому життєво необхідні її допомога і захист. Саме таким чином працює механізм самозбереження малят.

Кожному віковому періоду притаманні свої страхи, які з'являються, коли дитина стикається з чимось новим у житті, намагається його усвідомити, адаптуватися у світі. Відсиджуючи страхи дитини, можна перевіряти, як відбувається її розвиток [21].

Що зазвичай лякає дітей. З перших днів – гучні звуки, яскраве світло, різкий рух (рефлекторні реакції).

6-7 місяців – зникнення мами з поля зору.

8-9 місяців – сторонні люди.

1 рік – несподівані звуки; висота.

1-2 роки – самостійність; лікарі, уколи, різноманітні маніпуляції (стрижка волосся, обрізання нігтів тощо); собаки, деякі інші тварини; однолітки.

2 роки – покарання з боку батьків; машини, потяги, великі рухомі об'єкти (вантажівка, автобус, підйомні крани); тварини (залежно від досвіду та інформативності); крик, різкі, ворожі інтонації.

3 роки – темрява; самотність; зачинені двері, замкнений простір; висота; глибока вода; несподівані звуки

3–5 років – вигадані казкові персонажі; кров; біль; страшні сни (як наслідок – страх перед засинанням).

5-6 років – нічні жахи; вогонь, пожежа; тривожні переживання за майбутнє (запізнення, покарання, неприйняття іншими дітьми); хвороба; природні лиха (землетруси, урагани, повені) тощо.

5-7 років – глибина; висота; вигадані персонажі (привиди та інші подібні до них істоти).

6-7 років – смерть; напади чи агресія з боку інших; війна; природні катастрофи.

7-10 років – можливість не виправдати очікувань дорослих, припуститися помилки тощо.

Вікові межі виникнення страхів подані орієнтовано. Їх сила і тривалість залежить від особливостей нервової організації дитини, виховання й умов, у яких вона зростає. Якщо розвиток маляти відбувається у межах норми, то через деякий час страх слабшає або зникає зовсім.

Однак буває, що дитині не вдається легко і вчасно прожити свій страх. Причин для цього багато: стресові ситуації, невдале втручання дорослих, індивідуальні особливості малюка тощо. І тоді з часом страх стає сильнішим, починає заважати комфортно жити й розвиватися. Наслідки «нездоланого» страху можуть бути різні: поганий сон; підвищена збудливість; агресія; вередливість; енурез; втрата апетиту; нічні жахи [20].

РОЗДІЛ 2

СТРАХИ У ДІТЕЙ ТА ЇХ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

2.1. Казкотерапія як метод подолання дитячих страхів

Для маляти казка і фантазія – це можливість відчутти і пережити всю гаму людських емоцій.

Саме в казці позитивні й негативні аспекти життя набувають зрозумілої для дитини образної форми. Дошкільник вчиться співчувати персонажам, розрізняти добро і зло, оцінювати ситуацію. Проживання мудрої казки сприяє наведенню ладу в хаотичному внутрішньому світі малюка.

Існує кілька напрямів роботи з казкою: читання й обговорення відомих творів; розігрування казки у ролях; спільне з дитиною складання власної казки.

Використання казкотерапії дає змогу досягти таких цілей:

- подолати страхи;
- зняти тривожність та недовірливість;
- налагодити комунікацію тощо [21].

У кожній казці для дитини навмисно створюють «зону особистої безпеки», яка допомагає подолати той чи інший страх. Дитина асоціює реальних та вигаданих персонажів із собою та своїм оточенням, співвідносить причини і наслідки, розмірковує і зрештою обирає певний варіант розв'язання проблеми, набуває власний досвід морального вибору.

Кожній дитині потрібна персоналізована казка, яка враховує індивідуальні особливості її характеру.

Алгоритм складання терапевтичної казки:

1. Познайомте дитину з персонажем:

Починати казку краще традиційно «Жив собі...» – і дати розгорнутий опис головного персонажа. Бажано, щоб він був схожим на дитину, для якої

складається казка, за зовнішністю (мав такого самого кольору очі, одяг) та рисами (мав той самий страх). Якщо малюку від трьох до п'яти років, доцільно, щоб персонажами терапевтичних казок були тварини.

2. Створіть складну для персонажів ситуацію:

Труднощі мають бути аналогічні тим, з якими зіштовхнулася дитина: «Одного разу з ним трапилось...».

3. Запропонуйте кілька варіантів виходу:

Кожен варіант розв'язання потрібно детально розглянути. У терапевтичній казці напрямок дій має постійно змінюватися, важливо дати дитині можливість поміркувати. У пригоді стануть такі фрази: «Через те що...», «Тому що...».

У віці 4-6 років дитина може запропонувати певні, досить конкретні виходи, до яких спеціалісти та батьки мають дослухатися. Звісно, досвід у маляти ще невеликий, тож і її варіант може бути не найкращими, однак дорослий має підтримати її й урешті допомогти обрати оптимальний шлях виходу із ситуації. Не можна наполягати на власні ідеї щодо розв'язання проблем – слід м'яко підвести дитину до вибору і схвалити правильний варіант.

4. Покажіть, як персонаж долає труднощі:

Важлива складова казки – кульмінація. Головний персонаж обов'язково долає труднощі. Він розмірковує і докладає певних зусиль, навчається чогось, знайомитися з новими друзями, зустрічає помічника, розшукує необхідні предмети, обходить або переступає перешкоди, переконується в марності свого страху.

5. Опишіть результати дітей персонажа:

У фіналі відбувається розв'язка сюжету. Позитивний персонаж перемагає. Дитина переживає тріумф і набуває впевненості у власному успіху.

6. Сформулюйте мораль казки:

Підсумком терапевтичної казки стає певний урок: «І тоді він зрозумів...», «Відтоді він завжди..», «І тепер він знав, як...» [42].

Таким чином, завдяки казці дитина навчається розширювати межі можливого і вірити в себе.

Сюжети казок для подолання страху темряви

У кожній терапевтичній казці є певні проблеми та шляхи їх подолання. Казко терапевт Дмитро Соколов запропонував картотеку таких розв'язань проблеми дитячого страху темряви. Для прикладу наведемо кілька з них.

Схема казкового сюжету. «З другом – не страшно!».

Зайченя боїться темряви. Воно познайомилося з Їжачком і звірята разом пішли досліджувати новий ліс. Жахливе чудовисько виявилось гілкою, а страхітливе «жовте око» - ліхтарем. Дорогою друзів зустрів Пугач і відправив їх додому спати, бо ніч – не час дитячих прогулянок.

Принципи розв'язання.

«Помічник» такий самий, як і персонаж казки. Вони разом досліджують межі страху, проживають найстрашнішу ситуацію і долають страх.

Схема казкового сюжету.

«Хлопчик і Сонце».

Хлопчик дружив із Сонцем і боявся Ночі. На прохання Сонця Ніч пішла геть. Та без неї Сонечко швидко втомилося, почало плакати. Тоді хлопчик покликав Ніч та її доньку Темряву. Ті повернулися, і все налагодилося...

Принцип розв'язання.

Персонаж стикається з негативними наслідками своєї «перемоги», пізнає закони діалектики, за якими влаштований світ.

Схема казкового сюжету «Що страшніше?».

Оленка боялися темряви. Якось вона залишалася вдома сама з братиком Іванком. Щоб не боятися, діти всюди ввімкнули світло. Іванко вирізав ялинки і раптом поранив руку ножицями. Оленка злякалася за брата і побігла до лікаря. Тільки коли продовжила лікаря додому, помітила, що зовсім не боїться темряви.

Принцип розв'язання. Один страх витісняє інший. Персонаж забуває про свій страх, хвилюючись за ближнього.

Схема казкового сюжету «Де подівся страх?».

Маша пішла на роботу в нічну зміну і залишила сина, який боявся темряви, вдома самого. Хлопчик розсердився на маму і пішов пожалітися бабусі, яка жила

в іншому районі міста. Пройшов через усі темні вулиці та двори, поскаржившись бабусі, а поки повертався додому, так утомився, що десь загубив свій страх.

Принцип розв'язання страху. У персонажа починаються переважати інші емоції – образа, жаль до себе, врешті нові враження і втома витісняють страх.

Як бачите, наведені приклади розв'язання проблеми страху темряви перегукуються один з одним. Багато рішень пов'язані з присутністю іншого – помічника, покровителя або, навпаки, слабшого. Первинний страх перемагають інші почуття та емоції – любов, образа, провина. Дитина розширює межі свого світу і починає краще розуміти себе.

Усі наведені вище розв'язання є прикладами ситуації, коли зовнішній світ залишається таким, яким і був, а позиція персонажа змінюються. Але можливі й інші варіанти казкових сюжетів: зі зміною обставин, характеру самого персонажа тощо.

Звісно, поданий перелік прикладів можна продовжити, модифікувати й ускладняти. Це – первинна «база даних», від якої кожен вихователь може відштовхнутися в ході психотерапевтичної роботи. Тож складайте з вихованцями свої казки і шукайте власні оптимальні рішення для подолання страхів [34, 43].

2.2. Музична казка в сучасній педагогічній практиці

З раннього віку казка супроводжує життя кожної дитини. Вона допомагає дітям:

- пізнавати багатий світ почуттів і переживань;
- моделювання «інше життя», яке доповнює та збагачує навколишню дійсність.

Казка неймовірно приваблює дітей, адже їм властиво сполучати реальність і ірреальність, перевтілюватися і перетворювати все, чого торкається їхній погляд. Діти із задоволенням линуть у сферу нестримної уяви та фантазії ще й

тому, що казковий світ цілком відповідає їхнім психологічним особливостям. Висока емоційність і активність дітей резонує з фабулою казки, яка динамічно розгортається та «вимальовує» яскравими лексичними барвами надзвичайні риси фантастичних героїв [49].

У свою чергу музична казка посилює емоційний вплив на дітей, більш рельєфно окреслює характеристики героїв, сприяє вираженню почуттів і емоцій дітей через звуки. Адже саме емоції є головним регулятором діяльності дітей. Окрім того, у музичній казці діти знаходять суголосне і зрозуміле кожному з них.

Музична казка як цінний виховний ресурс. Звичайно, музична казка, адресована дітям, є продуктом «дорослої» творчості. Це одна з форм прояву роботи старшого покоління про молодше, яку з прадавніх часів використовували народи світу у повчально – розважальних цілях. Окрім того, музично – казкова творчість дорослих для дітей – це компромісний простір, який сповна забезпечує комфортні умови для творчого самовираження дітей. Адже арсенал художніх засобів музичної казки може успішно виконувати різноманітні навально- виховні функції, зокрема:

- розвиток психічних процесів дітей – уваги, пам'яті, мислення, уяви, фантазії, творчих здібностей;
- збагачення позитивного емоційно – естетичного досвіду дітей, що містить координацію емоцій, художню емпатію, артистизм;
- активізацію у дітей пізнавального інтересу;
- збагачення позитивного емоційно – естетичного досвіду дітей, що містить координацію емоцій, художню емпатію, артистизм;
- формування морально – етичних якостей – чесності, правдивості, доброти;
- накопичення життєвого досвіду дітей – соціалізація, корекція поведінки;
- формування у дітей мовлення, стимулювання здатності вербалізувати уявлення;
- спонукання дітей до творчої діяльності – імпровізації, драматизації,

образотворчої та пластичної інтерпретації казково-музичних образів;

- фізичний розвиток дитячого організму [28].

До того ж сюжетно – тематичне розмаїття казок з музичним компонентом є споконвічним джерелом і щедрим ґрунтом для формування особистості кожної дитини.

З-поміж головних завдань музичної казки є:

- проектування соціокультурної адаптації дітей;
- колекційна та терапевтична дія;
- музичне виховання і навчання.

Музична казка – універсальний засіб художньо-естетичного розвитку насамперед дітей від народження до семи-восьми років, і завдання їхніх наставників-батьків, вихователів, педагогів – забезпечити оптимальні умови для розкриття і розвитку творчих здібностей дітей. Для цього доцільно використовувати інтегрований підхід у освоєнні дітьми казкового епосу з музикою, який дає їм змогу багатогранно «співдіяти» з казковими персонажами.

Головними творчо-діяльними завданнями у цьому напрямі можуть бути:

- візуалізація казкових персонажів у малюнках, ліпленні з пластиліну тощо;
- хореографічне і пантомімічне втілення образів казкових персонажів;
- відтворення образів казкових персонажів за допомогою звуконаслідування, співів, гри на музичних інструментів тощо;
- інсценування, драматизація музичних казок [3].

Так, виконуючи функції всебічного виховання гармонійно розвиненої особистості, музична казка даруватиме дітям радість і насолоду, непомітно закладаючи у їхню свідомість життєво важливу інформацію.

Процес взаємодії дітей з казкою – особливий. Неймовірність подій і ситуації художньої вигадки цілковито полонить уяву, викликає у дітей потребу в спів дії з казковим персонажами. Створюється психологічний ефект обожнення себе з чарівною історією. Саме тому діти виявляють інтерес до різноманітних

інтерпретацій казкових сюжетів:

- вербальних;
- музичних;
- пластичних;
- рухових;
- драматичних тощо.

Невипадково з дорослого мистецького середовище деякі жанри казкового епосу з музикою перейшли у дитяче виконавство [11].

В Україні традиція створення поетично – музичних творів з казковою тематикою розпочалася від найдовшої народної творчості і продовжується й у наш час – до різноманіття казок, створених професійними композиторами.

Першими казкарями для дітей були «старші» – батьки, бабусі й дідусі. Проспівуючи або оповідаючи дітям історії про надзвичайних героїв, вони простодушно й органічно кристалізували основи етнопедагогіки. Відтак поєднання казки та музики отримало чимало жанрових розгалужень, як-от:

- пісня-казка – розкриття дивовижних пригод чарівно-фантастичного героя у музично – поетичній формі;
- небилиця – зумисне зображення в музично-поетичній формі світу «задзеркалля», себто нелогічного та нереального;
- пісня з казки – музично-поетична інтерлюдія або виставка до казки [13].

Народні поетично-музичні форми відзначають багатством інтонації і ритміки мелодики, яскравістю мовних відтінків. Це найліпший матеріал для всебічного розвитку дітей. Адже народні пісні – казки (наприклад, «Ой варила горлиця лободу», «Танцювали миші»), небилиці («Танцювала риба з раком»), пісні з казок (пісня Відьми з казки «Івасик – Телесик», пісня Колобка з однойменної казки) вчили і вчать дітей:

- розрізняти добро і зло;
- любити й творити усе прекрасне;
- виховувати в собі потребу в добрих вчинках.

Уперше вітчизняний музиці світ казкових образів привабив Миколу Лисенка, який створив для дітей чудові опери – казки «Пан Коцький», «Коза Дереза», «Зима і весна». Слідом за Миколою Лисенком чарівний «музичний ключик» до дитячих сердець зуміли майстерно підібрати Кирило Стеценко, Микола Леонтович, Андрій Гнатишин, Іван Недільський, Микола Сільванський, Мирослав Скорик, Жанна Колодуб, Ігор Щербаков, Алла Мігай та інші. Вони відтворили казкові сюжети у вокальних, інструментальних, театральних жанрах. Серед жанрових варіацій музичних казок варто виокремити такі, як -от:

- опера-казка – «Лисичка, Котик і Півник» Кирила Стеценка, «Лис Микита» Івана Недільського, «Лісова школа» Богдани Фільц;
- балет-казка – «Лелеченя» Дмитра Клебанова, «Дюймовочка» Юхима Русінова, «Північна казка» Ігоря Ковача;
- оперета-казка – «Червона Шапочка» Василя Безкоровайного, «Котигорошко» Миколи Стецюна;
- мюзикл-казка – «Пісні Арлекіна» Ігоря Щербакова, «Коза Дереза» Валерія Марченка;
- музика до вистави – казки, кінофільму – казки, мультфільму – казки «Чарівна калоша» Валентина Борисова, «Кульбаба» Ігоря Ковача, «Примхливе кохання Дроздоборода» Юрія Шевченка, «Звістка для отамана» Алли Мігай;
- пісня-казка – «Бабусина казка» Богдани Фільц, «Пісня про Котика» Валерія Марченка, «Казковий бал» Алли Мігай;
- інструментальна п'єса-казка – «Казка» Віктора Косенка, «Їжачок і Соловейко Миколи Сільвановського;
- інструментальний цикл-казка – «Снігова королева» Жанни Колодуб;
- симфонічна казка «Кіт Хвастун» Миколи Сільванського;
- музика до комп'ютерних ігор на казковий сюжет – «Мишенятко абетка» Володимира Якимця [11].

Серед українських народних казок особливою популярністю користувалися й до нині користується художня вигадка про Івасика Телесика. У фольклорному середовищі вона побутувала як казка з музикою. Музично-

поетичні вставки до казкового сюжету насамперед виконували роль інтерлюдії. Звукова характеристика казкових образів сприяла активізації емоційно-почуттєвої реакції дітей.

Пригодницький сюжет про довірливого і кмітливого хлопчика, який зумів звільнитися з полону відьми та з допомогою нових друзів повернутися до своїх батьків, одержав різну мистецьку інтерпретацію в акторській творчості. Так, зокрема, український драматург Марко Кропивницький склав п'єсу-казку «Івасик – Телесик», яка розпочала розвиток в Україні репертуару для дитячого театру. До того ж він зробив пропозицію українському композитору Кирилу Стеценку створити на онові цієї п'єси оперу для дитячого виконання, на яку той із задоволенням погодився. Згодом українські композитори відкрили у казці «Івасик – Телесик» інші мистецькі грані, створивши різножанрові твори для дітей, які розраховані на професійне виконання дорослими музикантами й акторами. Зокрема це:

- симфонічна казка «Івасик – Телесик» Миколи Сільванського;
- опера – казка «Пастка для Відьми» Ігоря Щербакова»
- музика до виставки – казки «Івасик Телесик» Миколи Ластовецького;
- музична казка «Івасик –Телесик» Наталії Боевої;
- музика для лялькової виставки «Івасик – Телесик» Івана Пустового;
- музика до мультфільму «Івасик – Телесик» Юрія Шевченка.
- музикуємо разом із оперою-казкою «Івасик – Телесик» Кирила Стеценка [10].

Музична мова опери – казки Кирила Стеценка вирізняється спорідненістю із національним пісенно – танцювальним фольклором, інтонаційно – ритмічною виразністю, колористичністю гармонічних засобів і звукозображальністю. І все це дає змогу забезпечити розкриття і розвиток музичних здібностей у юних виконавців.

Звісно, постановка опери – казки вимагає чималих зусиль від дорослих і дітей. Але це повинно відвертати музичних керівників і вчителів музичного мистецтва від музичного матеріалу опери – казки, адже у ній є оригінальні

музичні фрагменти, які варто залучати до роботи з дітьми для:

- розвитку слухового сприйняття – розпізнання головних героїв казки за інтонаційно – ритмічним малюнком і тембром вокальних тем;
- виховання чистого і художнього виразного інтонування, ознайомлення з основами акторської майстерності (наприклад, пісня матері Івасика «Івасику, прилинь, прилинь до бережка», яку також виконує Відьма, дає змогу дітям втілити різні музичні образи – добрий і злий);
- розвитку відчуття звуковисотності – графічне та інтонаційне відтворення руху мелодії з вокальної теми Івасика – Телесика;
- виховання метро-ритмічного відчуття – ритмічний супровід до теми Івасика (відображення хлюпотіння річки) та Оленки (цокання каблучків);
- стимулювання ініціативності, інтересу до музикування – музична гра «Створи казку про Івасика – Телесика», під час якої діти мають виконати на музичних інструментах власну музичну ілюстрацію – портрет когось із героїв казки;
- заохочення до імпровізації і драматизації – імітації звуків і рухів казкових птахів;
- засвоєння українського національного музичного словника [9].

Вокальні фрагменти з опери-казки «Івасик – Телесик» Кирила Стеценка можна використовувати під час постановки однойменної казки у ляльковому, настільному театрах або театрі актора, доповнивши ними характеристики головних героїв: Івасика – Телесика, Ганни – матері Івасика, Відьми, Оленки – доньки Відьми та Гусака. Зокрема, вокальні теми Ганни, Відьми та Гусака можуть виконувати музичні керівники чи вихователі музичного мистецтва, а Івасик та Оленки – діти.

2.3. Збагачення емоційної сфери дошкільників

Джерелом переживання дітей є діяльність (гра, праця, навчання) та спілкування з дорослими та однолітками. Засвоювання дітьми моральних норм поведінки (як вести себе вдома, в гостях, на вулиці, з незнайомими людьми) у

малюків відбувається через безпосереднє спостереження за діями та поведінкою дорослих та однолітків (Г. Костюк).

Емоції дітей 3-5 р. проявляються бурхливо, нестійко та ситуативне. Діти виявляють емоції безпосередньо в поведінці, не скриваючи їх. Якщо їм хтось не подобається, вони тут же можуть сказати: «А я не хочу з ним гратись, він жадібний». Якщо дитина образилась, вона голосно плаче, нервує, якщо сміється, то голосно, нестримно. Емоції досить експресивно виявляються в мові, грі, зображувальній діяльності.

Умовою морального розвитку дитини є засвоєння норм і правил соціальної поведінки та внутрішня позиція самої дитини. Спілкуючись з дорослими, дитина засвоює норми поведінки, осмислює їх і починає діяти так, як їй показували, заохочували чи забороняли, як вчили («Не можна ричати, бо мама відпочиває» (4 р.); «Мамо, покарай Олю, бо вона взяла чужу чашку» (5 р.)). Дитина 4-6 р. спілкуючись з дорослими та однолітками, засвоює загальні емоції (симпатії, співчуття, антипатії, уподобання тощо). У 3-4 роки діти діляться з тими, з ким граються у дворі, сидять за одним столом. Діти 5-6 років більш вибіркові в своїх симпатіях. Тут виявляються в середовищі лідери – «зірки», які серед дітей користуються більшою симпатією: за красу, за вміння бути лояльними серед дітей, за знання, за вміння швидко брати на себе відповідальність, за сміливість тощо. Проте є й «ізольовані» діти, або мало контактні серед ровесників – ті, які хворіють, у групі така дитина завжди «новенька»; ті, які мають фізичні недоліки – товстий, незграбний, брудний, часто тече з носа, не вміє спілкуватись. Такі діти не отримують співчуття зі сторони однолітків, така дитина намагається зайняти своє місце в групі агресивністю, намагається фальшивити й обманювати, скаржитись дорослим. Але діти старшого дошкільного віку вже можуть приховувати свої переживання, оцінюють часто свої вчинки більш адекватно, ніж малюки. Великий вплив на формування емоційних вчинків має схвалення зі сторони дорослих, позитивна оцінка вчинків. Діти часто запитують: «А я вірно зробив?», «Правильно вчинив?» [3].

Намагання бути визнаними серед однолітків, одержати схвалення

дорослих і неможливість це здійснити призводить до проблемних ситуацій, з яких дитина виходить таким чином: а) виконує вірно; б) задовольняє свої потреби, тим самим порушує норми поведінки, але не приховує це від дорослих; в) реалізувати свої потреби, порушує правила, але приховує (бреше), щоб уникнути покарання. Ці прояви можна спостерігати в ситуаціях вибору – «Феномен гіркої цукерки»; «Загадкова корзинка»; «Піжмурки»; «Загублена річ» та ін. (дослідження В. Мухіної).

Дорослі спеціально вчать дітей добру, доброзичливості, допомозі, співчуттю, долати замкненість, егоїзм, сором'язливість, брехню, заздрість, жахи. Це відбувається через ігри, художню літературу, фільми. Дорослий повинен через довіру, доброзичливість, вимогливість, розумне покарання виховувати в дитині позитивні емоційні стани, тому що це пояснюється виробленням динамічного стереотипу, який важко руйнувати, отже досить важко перевиховувати. Старші дошкільники стримують свої емоції (іноді навмисно), не проявляючи їх. Слід сказати, що у дошкільників настрої нестійкі, зароджуються пристрасті до об'єктів (тварин, рослин, ігор, комп'ютерних ігор), або до ігрової чи зображувальної діяльності та ін. Проте пристрасті ще нестійкі, часто носять наслідувальний характер [1].

Воля дитини розвивається як здатність домагатись певної мети, переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди, свідомо регулювати свою поведінку. Велике значення в розвитку та регуляції вольових дій відіграє мовлення, можливість усвідомлювати свою мету, регулювати свої бажання, аналізувати та оцінювати їх (О. Запорожець). У молодших дошкільників дії та поведінки носять імпульсивний характер, що проявляється в нестриманості, вередуваннях, перевазі мотивів «хочу». Дорослі, пояснюючи мету та мотиви (для чого, чому так потрібно діяти), ставлять перед дітьми мету через мову спонукань до дії. Навчаючись підпорядковувати особисті мотиви («хочу») з соціальними («потрібно»), у дитини формується здатність до вольових вчинків – витримка, доведення справи до кінця, організованість, дисциплінованість як позитивні вольові якості. Вольова регуляція характеризується як довільністю поведінки,

так контролем за дією. Зростає тенденція діяти не лише за бажанням, але й вибором дій, без допомоги дорослих. Це ми бачимо в самообслуговуванні, трудовій та навчальній діяльності [2].

Виховання навичок і звичок в діяльності розвивають вміння доводити справу до кінця, стримуватись або долати перешкоди (сором, небажання, страх, незнання). Проте, не слід забувати, що дошкільнику притаманні здебільшого негативні вольові якості такі як: вередування, впертість, навіюваність, негативізм, пустощі, несаможиттєвість. Це проявляється як в навчальній, ігровій діяльності, так і в вчинках та поведінці. Закріплюючись, ці риси стають стійкими, переходячи в риси характеру. Воля дитини стає лише тоді морально обґрунтованою, коли вона поєднується з суспільними моральними нормами поведінки. Дорослим слід роз'яснювати дітям, чому так не можна діяти, показуючи негативні дії дітей в комічному варіанті («Вередуля»), а старшим дошкільникам, роз'яснюючи до чого приведе їх кінцевий результат і як це буде оцінено іншими.

Вивчаючи почуття та вольову регуляцію дитини, психологи В. Мухіна, Л. Люблінська виділили три типи поведінки дітей:

а) дисциплінований тип поведінки дітей від 3 до 6 років. Якщо малюки все роблять «бо так сказала мама», «бо не можна», то старші керуються моральними нормами в силу усвідомленості вчинків, а не лише турбуючись, що будуть покараними (гра «Загадкова корзинка»);

б) недисциплінований, правдивий тип – дитина, порушуючи вимоги дорослого, все ж після признається, мотивуючи «я не знаю, як я це зробив», «я не хотів...».

в) недисциплінований, неправдивий тип дитини. Дії дитини переходять спочатку в спробу («...а що буде, якщо не признатись»), а потім у навмисну брехню, вчинків з власної користі, так і від боязні покарань.

У проявах почуттів, поведінці та регуляції вчинків медики виявляють психічні стани дітей:

а) нормальний стан – у дитини спокійний стан, хороший, життєрадісний

настрій, добрий апетит, нормальний сон, активно включається в ігрову діяльність;

б) невротичний стан – емоційна нестійкість, перехід від спокою до занепокоєння, емоційне перенапруження, перехід до плачу, вередувань, афективний стан;

в) неврози – це нервовий психічний стан дитини, нав'язливі страхи та фобії (темряви, черв'яків, незнайомих людей). Проявляється це в зайвих рухах руками, миганні, частих рухах шиєю). Можливий енурез, заїкання, відсутність апетиту та інші реакції. Це можуть бути результатом страшних покарань дітей. (Вихователька закрила «неслухняного» хлопчика в кладовці, а сама з групою дітей пішла на прогулянку. Від страху у дитини стався невроз – заїкання та енурез) [14].

2.4. Особливості використання казкотерапії в роботі з дошкільниками

Казка як цілісний авторський художньо-літературний твір або продукт усної народної творчості має величезний виховний вплив. Для дитини це – невичерпне джерело таких моральних, інтелектуальних, естетичних та духовних почуттів, як-от: любов і ненависть, гнів і співчуття, впевненість і сумнів. Казка напрочуд гармонійно ознайомлює дітей із такими складними поняттями, як добро і зло, життя і смерть, вірність і зрада, правда і брехня, працьовитість і лінь. А отже, сприяє вихованню дитини доброю та чуйною, чесною та правдивою, люблячою та здатною на самопожертву. Казка допомагає цілеспрямовано впливати на емоційно-моральний розвиток дитини. Чому саме казка? А тому що для дитини це – особлива реальність, де можливо все. Окрім того, форма зображення явищ та почуттів напрочуд доступна для розуміння дитини, моральний сенс при цьому залишається «дорослим» [11].

Сучасні діти майже не знають казок, адже переважно весь вільний час присвячують комп'ютерним іграм або перегляду мультфільмів. При цьому

батьки не зважають на зміст того, у що дитина грається або що дивиться, аби лише не сумувала чи не заважала. Тому її душа, що прагне світла, нерідко наповнюється агресивністю, жорстокістю, підступністю персонажів деяких сучасних мультфільмів, ігор та історій. А інтелект, який прагне розвиватися та вдосконалюватися, працює на підрахунок «легких» грошей, залагодження примітивних сварок і непорозумінь, жонглювання варіантами помсти тощо.

Будь-яка казка впливає на почуття дитини, вростає в родючий ґрунт її уяви, створюючи нетлінні образи, моделюючи події та життєві ситуації. Малюючи у своїй уяві події казки, дитина ставить себе на місце персонажів в конкретних ситуаціях, які потім переносить у реальне життя.

Як бачимо, казка сприяє не лише створенню образів у свідомості дитини, а й допомагає розв'язувати справжні проблеми, пропонуючи шляхи для цього. Утім вони можуть бути не лише добрими, конструктивними, життєствердними, а й злими, жорстокими та руйнівними.

Окрім того, казка може уберегти дорослого та дитину від розчарувань реальності, підтримати їх часи зневіри в добро. Варто лише взяти із книжкової полиці казку, сісти разом із дитиною в затишному місці, налаштуватися на позитивній емоції та читати. Головне – емоційно та виразно.

Мотиви, теми, образи й мова казок розкривають дитині неймовірний світ, особливий для кожного народ. У центрі будь – якої казки завжди герой і антигерой: герой визволяє рідну землю, рятує красуню – дівчину, бореться зі злом; антигероя засуджують, проганяють, часто він гине в бою з героєм.

Уроки, які дає казка – це уроки на все життя, як для дітей, так і для дорослих – нагадування про те, що казка чинить унікальний, часом навіть несподіваний вплив на дитину, на її взаємини з навколишнім світом.

Одні казки – продукт усної народної творчості, інші – створені фантазією письменника. Одні діти обожають слухати казки про звірять, а інші – про лицарів і принцес. Адже дитина уважно стежить за розвитком казкового сюжету, а відтак обов'язково запам'ятає, що добро перемагає зло, та прагнучиме бути схожою на позитивних персонажів улюблених казок.

Образи позитивних казкових персонажів давно стали для дітей утіленням кращих рис людини. Саме добрі казки дають змогу навчити дітей бути чуйними, толерантними, допомагати тим, хто цього потребує, чинити лише по-доброму.

У казках порушується важливі для дитячого світосприймання проблеми, як-от протистояння добра і зла, сміливість і боягузтво, милосердя і жорстокість, наполегливість і легко доступність. Завдяки такому протистоянню дитина усвідомлює, що світ – це складна система, де багато зла та несправедливості, що страх, відчай та жаль – це теж частина життя, як і радість, оптимізм, упевненість. Утім, казка допомагає дитині зрозуміти, якщо у безвихідності людина не зрадить своїм моральним принципам, то вона обов'язково переможе.

Слухаючи казки, діти проникають у сюжет, заряджаються енергією, співчують персонажам, а відтак у них з'являється внутрішній імпульс допомагати та захистити. Це все має проявитися й закріпитися в реальному житті. Тому надзвичайно важливо під час читання казки. Дитина має навчитися співчувати та діяти в реальності [23].

За допомогою казки у важкі моменти можна поліпшити настрій дитини – утішивши її. Кумедні історії варто із собою, наприклад, під час відвідування із дитиною стоматолога. Великі зміни в житті дитині, як-от початок відвідування дитячого садка, також легше пережити, якщо поряд з нею казка. Казка заспокоює дитину, особливо якщо невеличка за обсягом та наповнена віршами й піснями, які можна як проговорювати, так і наспівувати. Саме тому казку можна перетворити і на гру, і на пісню.

Вплив казки на дитину передусім пов'язаний із тим, що вона має глибинний зв'язок із горою. Будь – яка казка є фавулою гри, незалежно від того, чи була ця гра зіграна чи ні. Гра – це втілена в житті, інсценізована казка, а казка – це гра до свого інсценування. Слухаючи казки, дитина насолоджується образами, як і під час гри. Казка допускає значні відступи від реальності, відкриваючи простір для творчої уяви [16].

Як і будь-який інший вид мистецтва, казка впливає на дитину завдяки механізму ідентифікації: дитина обожнює себе з головним персонажем і разом з

ним переживає пригоди. Хоча історія Колобка – вигадка, що не має реального підґрунтя – емоційний досвід, отриманий дитиною під час прочитання казки, справжній. Така особливість дитячого сприймання дає змогу використовувати казки не лише для розваги, а й для того, аби навчити дитину долати стрес, спілкуватися з навколишнім світом і опановувати різні соціальні ролі.

Може здатися, що казка – лише вигадка, але інколи вона правдивіше за життя, а її персонажі реальніші за людей, які оточують дитину. Адже вчинки казкових персонажів щирі за дії справжніх людей.

Отже, межу між казкою та реальністю вимірюють не казковістю почуттів, безмежними можливостями їх реального втілення. Казка – це ліки від самотності, переживань, страхів, шлях виходу зі скрутного становища. Адже вона є згустком почуттів, переживань, образів, оздоблених сильними алегоріями та порівняннями, а також сюжетів, які за своєю смисловою наповненістю так схожі на реальні життєві ситуації.

Кожні мати та батько бажають, аби їхня дитина, коли виросте, стала цікаво мислячою особистістю. Свої бажання вони втілюють читаючи їй у дитинстві казки, вигадуючи самостійно маленькі повчальні змістовні оповідання. Саме казкою батьки допомагають дитині пізнати складний навколишній світ, розвивають у ній якості, що стануть їм у пригоді в її у подальшому дорослому житті. При цьому дитина осягатиме й батьківському мудрість [20].

Чарівний світ казок уперше відкривається в дитинстві. Кожна дитина уявляє себе могутнім лицарем, найгарнішою принцесою, мудрим чарівником або іншим персонажем власного Тридесятого Царства, образи якого постають в її уяві.

У казках немає обмежень і заборон, а світ може нескінченно змінюватися й ставати таким, яким, на думку дитини, має бути ідеальне життя. Казки не лише всебічно розвивають і виховують дітей, а й дають змогу ефективно розв'язувати найрізноманітніші проблеми в процесі їх особистісного розвитку, допомагають знайти вихід із життєвих ситуацій, які, здавалося б, важко збагнути й осмислити. За таких обставин казка починає виконувати функцію «чуйної порадиці»,

здійснюючи на слухача корисну терапевтичну дію.

Казкотерапія є спеціальним напрямом психокорекції та терапевтичної роботи з дітьми, в основу якого покладено використання казкових сюжетів. Людство здавна спонтанно використовувало казки для оптимізації психічного розвитку дітей. Приклади Попелюшки, Колобка, Царівни – Жаби навчають дітей правильних вчинків та застерігаються від неправильних. Казки, які використовують для розв’язання різних проблем особистісного розвитку дітей, називають терапевтичними казками [21].

Використання терапевтичних казок дає змогу розв’язати низку проблем сучасних дітей, як-от:

- тривожність та різні види реальних і уявних страхів, зокрема, страх перед лікарями, щепленням, собачками, вигаданими історіями;
- гіпо – та гіперактивність;
- агресивність;
- розлади поведінки, пов’язані їжею;
- налагодження взаємодії з батьками, а також однолітками;
- втрата близьких людей тощо [24].

Ефективність використання казок у розвивальній та корекційній роботі залежить від дотримання низки психологічних правил і рекомендацій у побудові терапевтичної казки. На відміну від народних, такі казки розроблені психологами – практиками, із урахуванням методичних принципів і вимог.

Для забезпечення високої ефективності застосування казко терапії в роботі з дітьми варто дотримуватися таких рекомендацій:

- сюжет казки має бути новим, яскравим і, бажано, маловідомим дитині. Наприклад, якщо дитина нещодавно послухала казку «Попелюшка», то використання спеціальної терапевтичної казки зі схожим сюжетом через відсутність новизни буде для дитини не надто цікавими, а отже, малоефективним;

- необхідно враховувати вік дітей: діти трьох – п’яти років віддають перевагу казки про тварини, а діти п’яти – семи років – про людей і чари. При

цьому головними персонажами терапевтичних казок мають бути визначені особистості – Принц, Принцеса, Видатний Чарівник, Перший Лицар тощо. Дітям старшого дошкільного віку також будуть цікаві казки, у яких головний герой – проста людина, яка досягла значного успіху завдяки власним талантам і працелюбству. Стать персонажа терапевтичної казки має відповідати статі дитини;

- елементи казкотерапії можуть використовуватися як окремо, епізодично, так і в поєднанні з іншими методами (ігро-, ізо-, арт- терапією тощо) у процесі систематичної розвивальної та\або колекційної роботи.

Кількість та періодичність читання терапевтичних казок практичний психолог визначає індивідуально у процесі спостережень за конкретною дитиною. Адже казки як форма роботи не мають набридати дітям. Зазвичай терапевтичні казки слід читати або розповідати дітям дошкільного віку двічі – тричі на тиждень.

ВИСНОВКИ

Отже, на сучасному етапі розвитку практичної психології одним з наймолодших її методів є казкотерапія, яка має на меті формування духовно багатой, емоційно стабільної особистості дитини. Використовуючи терапевтичний вплив казки, можна досягти гармонійного розвитку емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку. Використання методу казкотерапії з діагностичною метою у професійній діяльності психолога ґрунтується на цінності метафори і впливає на внутрішній світ особистості дитини та її стосунки з оточуючим світом з метою різноманітних проявів як реагування дошкільника на: несприятливі умови життя, конфліктні ситуації; стосунки з оточенням і в родині; основні стратегії рольової поведінки; особистісне зростання та самореалізацію тощо.

Казка через свідомий й несвідомий вплив формує особистість, дозволяє набути опосередковано певного життєвого досвіду, у дошкільника формується здатність співпереживати, співчувати, відчувати, перейматися. Можливості використання казок у психокорекційній роботі дозволили виокремити окремий вид психотерапії як казко терапія, що спрямований на здатність до змін і зростання, сприяє прийняттю своїх труднощів і боротьби з ними дієвим способом, соціалізації й самоорганізації дошкільника.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що проаналізована в соціально психологічному й педагогічному аспектах казка як психокорекційний метод психологічної допомоги дошкільнику і це дає підстави науковим дослідженням та подальшим розробкам у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баташева Н. Особливості формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 4. С. 59–66.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Бондарчук О. І. Виховний потенціал народних казок. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 2 (15). С. 17–23.
4. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / за заг. ред. О. В. Низьковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
5. Василевська О. І. Казкотерапія як засіб психолого-педагогічного впливу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2012. Вип. 39. С. 30–36.
6. Вітенко І. С., Борисюк А. С., Вітенко Т. І. Основи педагогіки : навч.-метод. посібник. Чернівці : книги-XXI, 2009. 200 с.
7. Гридковець Л. Долаймо труднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. Львів : Скриня, 2013. 66 с.
8. Гризоголазова Т. Н. Формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Академія педагогічних наук. Київ, 1994. 133 с.
9. Гуменюк М. Чому казка – найкращий інструмент для виховання дитини? URL: <https://starylev.com.ua/club/article/chomu-kazka-naykrashchyu-instrument-dlyavuhovannya-dytyny?fbclid=IwAR0u21nfE57CgkRPHNWz2DoLz6>
10. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років. / за наук. ред.: Г. В. Беленької, М. А. Машовець. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
11. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури. 2012. 424 с .
12. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях : навч. прогр. та календарно-темат. план / за заг ред.

А. М. Богуш, І. Л. Сіданіч. Київ : Східноєвропейська гуманітарна місія, 2019. 164 с.

13. Жебелева П. В. Казкотерапія як засіб психологічної допомоги особистості. *Вісник після дипломної освіти*. 2012. Вип. 7. С. 284–291.

14. Живицька Л. В., Горська О. О. Підготовка майбутніх вчителів до роботи над казкою в початкових класах. *Професійна підготовка вчителів початкових класів в умовах входження України в Європейський освітній простір* : збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дрогобич, 3-4 вересня 2007 р.). Дрогобич : Просвіт, 2007. С. 11–18.

15. Заліток Л. М. Казкотерапія за Василем Сухомлинським. *Інноватика у вихованні*. 2017. Вип. 6. С. 99–106.

16. Кулачківська С. Є. Методи вивчення психічного розвитку дитини дошкільника. Київ : Світич, 2003. 40 с.

17. Куцин Е. К. Казкотерапія в естетичному становленні дитини з вадами мовленнєвого розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2019. Вип. 2 (2). С. 57–60.

18. Кушніренко К. О. Аналіз результатів дослідження емоційно-вольової та мотиваційної сфер спеціалістів банківської сфери. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 26. С. 363–374.

19. Лавренова М. В. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. (26 жовтня 2017 р., м. Мукачево). Мукачево, 2017. С. 75–77.

20. Лебідь О. В. Емоційно-вольова сфера професійної культури майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2011. Вип. 14. С. 48–52.

21. Лисенкова І. Аналіз проблеми розвитку емоційної сфери дітей у психолого-педагогічній літературі. *Психологічні науки*. 2018. № 1(9). С. 139–150.

22. Лисенкова І. Проблема психології емоційної сфери дітей. *Психологічні науки*. 2017. № 3 (8). С. 110–121.
23. Литвиненко С. О. Виховання гуманних понять молодших школярів засобами української народної казки: дис. ... канд. пед. наук :13.00.01 / Одеський педагогічний інститут ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 1994. 186 с.
24. Літвякова І. А., Ханецька Н. В. Дослідження впливу емоцій на стан особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 806–809.
25. Локарева Г. В. Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 415 с.
26. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.
27. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта*. Одеса. 2002. № 5. С. 42–44.
28. Мушкевич М. І. Казкотерапія як метод психологічного супроводу сімей із проблемною дитиною. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 205–220.
29. Олійник О. Особливості емоційного розвитку та умови формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 47. С. 167–173.
30. Ольховик А. В., Мордвінова І. В. Використання казкотерапії на уроках з «Основ здоров'я» в початковій школі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2016. № 136. С. 148–151.
31. Петрова Е. Ю. Проблема використання сюжетів народної чарівної казки в психокорекційній і педагогічній роботі. *Журнал практичного психолога*. 1999. № 10- 11. С. 131–135.
32. Пилипенко О. М. До проблеми дослідження емоційного інтелекту молодших школярів із порушенням мовленнєвого розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 :*

Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 29. С. 234–239.

33. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.

34. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.

35. Приходько Ю. О. Дитяча психологія : нариси становлення та розвитку. Київ : Міленіум, 2003. 192 с.

36. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

37. Про дошкільну освіту. Закон України № 2628-III від 11.07.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

38. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021 р. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponentadoshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>

39. Про Національну доктрину розвитку освіти України. Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

40. Про Стратегію національно-патріотичного виховання. Указ Президента України № 286/2019 від 18.05.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

41. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування Education & Care» / за заг. ред. В. А. Воронова, К. В. Ковальчук. Київ : ФОП В. Б. Ференець, 2021. 130 с.

42. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». / за заг ред.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубовича та ін.. Тернопіль : Мандрівець : [б.в.], 2021. 104 с.

43. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.

44. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають

особливі потреби. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 293–298.

45. Стрілецька К. А. Казкотерапія як метод формування моральних якостей молодших школярів. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 3. С. 295–302.

46. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Вип. 1.45 (106). С. 155–158.

47. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / заг. ред. З. Н. Борисова. Київ : Вища школа, 2004. 511 с.

48. Шинкарук Н. В., Теслюк В. М. Технології соціально-педагогічної діяльності. Київ : Ліра-К, 2021. 319 с.

49. Шульга Т. Психосоціальна роль казки у корекції вад дитини. URL : www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vird/2011_13/PDF/26.pdf

50. Ященко Л. В. Казкотерапія. Співпраця учителя, батьків і дітей : 2-й клас. *Початкова освіта*. 2018. № 2. С. 13–15.

ДОДАТКИ

Додаток А

Техніка «Дидактична казка».

1. Вступ до казкової країни, в якій живе символ, котрого ми оживили. Далі – розповідь про звичаї, побут та життя у казковому світі.

2. Руйнування миру та злагоди. В якості руйнівника можуть бути: злі казкові персонажі (дракон, чаклун); стихійне лихо (ураган, землетрус, злива); тяжкий емоційний стан (печаль, смуток); будь-яка хвороба.

3. Пошук виходу із ситуації, порятунку.

Техніка «Терапевтична казка».

1. Вибір героя близького дитині за статтю, віком, характером.

2. Описати життя героя у казковій формі, знайти схожість.

3. Увести героя в проблемну ситуацію, схожу на ту що переживає дитина. Наприклад («Дід і баба відвели курочку Рябу до дитсадка...» «Колобок захотів навчитися читати, але у нього нічого не виходило» та ін.)

4. Знайти разом із героєм казки шляхи подолання проблеми, показати ситуацію з різних боків.

5. Проговорювати висновок, залучаючи дитину. Щоб ми не робили, які б новітні чи давно забуті технології, форми, методи та прийоми не використовували, головним і найважливішим завданням є і залишається забезпечити, створити й підтримати дитину, допомогти почуватися щасливою, безтурботною, справжньою дитиною. Методика Ф. Інґліш (1969) «Придумайте казку, що охоплює всю Ваше життя, включаючи сьогоднішній день. Персонажі цієї казки не люди і не мир людей. Казка може описувати світ тварин або казкових істот. Перед тим як написати казку, ви можете обміркувати сюжет, але коли ви будете готові, то пишть її не більше ніж 10 хвилин».

Коли час минув, щось не дописуйте або НЕ переписуйте, написане Вами.

Адаптивний Дитина і критично налаштований Батько будуть спокушати Вас і пропонувати довести текст до досконалості. Цього не варто робити. Подальша робота спрямована на обговорення з клієнтом наступних питань:

1. Хто головний персонаж у Вашій казці?
2. Яка головна подія?
3. Завершена чи історія, сюжет і як?
4. Які прикметники, дієслова Ви використовували для опису головного персонажа? Описують вони Ваші основні драйвери?
5. Як оточення впливає на головного героя?
6. Подивіться на різні частини Вашої казки і визначте, як вони між собою взаємодіють?
7. Якби це був Ваш сценарій, то, що б Ви про себе дізналися, що стали усвідомлювати і розуміти?
8. Які батьківські послання звучать в казці?
9. Які почуття виражені, ракетне або автентичні?
10. Які взаємодії між героями і їх наслідки? Особливості та переваги в транзакціях?

Арт-терапевтична техніка «Намалюй зле обличчя».

Ні для кого не секрет, що в сучасних казках є багато негативних персонажів. Їхня агресивна поведінка на екрані, часто деструктивно впливає на психіку дитини. Подолати страх і негативні емоції можна за допомогою малюнка. Спочатку дітям пропонується намалювати злого казкового героя.

Потім щось домалювати, щоб цей герой став більш симпатичним і приємним. Після виконання завдань поділитися своїми враженнями.

Цю методику можна використовувати для профілактики виникнення страхів у дітей.

Додаток Б

Тест на визначення того, чи варто Вам займатися методом казкотерапії

Відповіді: Так чи Ні:

1. Чи любите Ви казки, міфи, легенди, притчі?
2. Ви пам'ятаєте свою улюблену казку дитинства?
3. Чи легко Вам фантазувати, вигадувати історії?
4. Коли від вас потребують комусь щось пояснити, чи часто Ви використовуєте приклади з казок, розповідаєте притчу чи анекдот?
5. У Вас гарне почуття гумору?
6. Вас рідко дратують люди?
7. Ви вмієте уважно слухати багатослівного співрозмовника і при цьому «шукати в ньому гарне»?
8. Коли Ви дивитесь на людину, у Вас виникають фантазії, асоціації на зразок «він схожий на одного казкового героя»?
9. Ви вмієте мріяти?
10. Ви досить часто замислюєтеся про сенс явищ, слів, подій?
11. Чи можна про Вас сказати, що Ви – філософ?
12. Ви любите пригоди? Якщо стверджувальних відповідей більше, ви можете сміло використовувати метод казко терапії у своїй діяльності.

Додаток В

Схема аналізу тексту казки за О. Доценко

1. Тема. Те, про що сюжет, на чому будується інтрига дії. Можна тлумачити як значущу сферу життя автора, наприклад: подорож, сім'я, дружба, любов, випробування та ін.

2. Ролі (персонажі). Коло основних дійових осіб, їх характеристики. Можуть тлумачитися як значущі особистості з оточення, як персоніфікації особистісних прагнень, внутрішніх конфліктів або як відображення субособистостей.

3. Герой Персонаж, із яким ідентифікується автор казки. Виявляє особливості самосвідомості: Я-образу, самоствавлення, розуміння свого місця серед інших людей .

4. Відносини персонажів і героя. Можна інтерпретувати як характерні або бажані для автора відносини зі значущими людьми.

5. Типові події. Складають основну фабулу казки. Можна вважати символічним відображенням подій зовнішнього й внутрішнього життя людини. Часто метафоричне відображення автором не усвідомлюється.

6. Труднощі Найбільш важливі, емоційно заряджені проблеми, які турбують людину; стани, викликані наявністю перешкоди в досягненні мети .

7. Стратегії Способи досягнення цілей і подолання труднощів. Можуть у символічній формі відображати реальні способи, а можуть бути знайденими в процесі створення казки.

8. Ресурси, яких бракує. Те, чого реально бракує в житті людини: – внутрішні ресурси (особистісні якості й здібності); – зовнішні ресурси (фізичні умови, матеріальні – можливості, життєва опора)

9. Наявні ресурси. Те, що має у своєму розпорядженні людина.

Додаток Г

Гра «Мімічна гімнастика»

Дитині пропонується виконати ряд вправ для мімічних м'язів обличчя. Наморщити чоло, підняти брови (подив). Розслабитися. Залишити чоло гладким протягом однієї хвилини. Зсунути брови, нахмуритися (серджуся). Розслабитися. Повністю розслабити брови, закотити очі (а мені все одно – байдужість). Розширити очі, рот відкритий, руки стиснуті в кулаки, все тіло напружене (страх, жах). Розслабитися. Розслабити повіки, чоло, щоки (лінь, хочеться дрімати). Розширити ніздрі, зморщити ніс (огида, вдихаю неприємний запах). Розслабитися. Стиснути губи, примружити очі (презирство). Розслабитися. Посміхнутися, підморгнути (весело).

Гра «Малюємо емоції пальцями»

Дитині пропонується намалювати свої емоції пальцями. Для цього потрібно використовувати баночки з гуашевою фарбою. Можна намалювати свій настрій за допомогою пальців.

Вправа «Вгадай емоцію»

На столі картинкою вниз викладаються схематичні зображення емоцій. Дитина і дорослий по черзі беруть будь-яку картинку не показуючи її. Завдання – за схемою вгадати емоцію, настрій і зобразити її за допомогою міміки, пантоміміки, голосових інтонацій.

Вправа «На що схожий настрій»

Учасники гри по чергово говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їхній сьогоднішній настрій. Почати порівняння краще дорослому: «Мій настрій схожий на білу пухнасту хмаринку, а твій?». Вправа проводиться по черзі.

Вправа «Тренуємо емоції»

Запропонуйте дітям насупитися, як: осіння хмара, розлютована людина, зла чарівниця. Посміхнутися, як: кіт на сонечку, саме сонце, Буратіно, хитра лисиця, радісна дитина, начебто вони побачили диво. Позлитися, як: дитина, у

якої забрали морозиво, два барани на мосту, людина, яку вдарили. Злякатися, як: дитина, що загубилася в лісі, заєць, що побачив вовка, кошеня, на якого гавкає собака. Зобразити: туриста, що зняв важкий рюкзак, дитину, що багато потрудилася, але допомогла мамі, стомленого воїна після перемоги.